

1062:--... enol a 1063

TOPIC:

BIRTH

INFORMANT:

LUI DRETAVA

PLACE OF ORIGIN:

YASAWA I RARA

PLACE OF INTERVIEW:

YASAWA

YASAWA

DATE:

JUNE 1985

INVESTIGATOR:

WILLIE DARI

Au vakavinakinaka vakalevu, ni mai katoni na noqu vosa, na i tavi meu gadrevi kina, meu bau vakamacala kina vakalekaleka, mai na i tavi ni vei qaravi ni vakasucu vakaviti. Ia, au na rawa ni talanoataka vei iko e na siga levu ni kua, na loma ni vale ni Talatala, o Samisoni Naivalu, niu a vuli sara ga, e na nona ulumatua na gone oqo. E naveiqaravi ni vakasucu, au sega ni lai vulica mai na dua na vale ni bula, se meu lai vulica tale mai e na dua tale na tiki Yasawa, e sega. Au a mai vuli saraga, e na tina ni noqu lewe ni vale. Na tinai Semisi. Na bui oqo, e a vulica mai na vakasucu, e na gauna e liu. O koya e na nodrau x lako vakaveiwatini e na cakacaka ni Lotu, mai Davuilevu. O ira se biu makawa, o ira gona oqo, e ra tauri tu e na cakacaka ni veivakasucumi e na gauna e sa oti. Ia, au sa sega ga ni taura

na yabaki ni nodra bula na i tubutubu nei Semisi. Na gauna e vakawati kina kei Semisi, e sa qai tukuna o koya, meu vuli, ni sa via malumu o koya. Meu taura na cakacaka ni veivakasucumi, e na loma ni veikoro vakaviti. Ia, nanomu mai taura na noqu vosa, au sega ni na talanoa oqo vei iko, me baleta niu rogo i talanoa, se me dua na tamata tani, e vakavulici au me dua na nasi vakaviti mai na dua na vanua. E sega, na nasi au vaka vulici kina, na tinana na noqu lewe ni vale. Na i matai ni gone, au vakasucuma, kau vuli kina, na luvei koya au sa cavuta oti. Na luvei Talatala Samisoni, na nona ulumatua. E kacivi au na buinigone oqo, meu mai dabe, e sa qai qarava o koya na tina ni gone oqo, e na nona vakasucu. Au dabe toka, au se viavia rere. E sa qai vosa vei au na buinigone oqo, meu raica matua, meu taura na cakacaka ni veivakasucumi vakaviti. Au mai raica toka, e sa qai tukuna o koya vei au, au sa na duri, dabe i ke, mo qarava na vakasucu. Na noqu dabe, e sa yali vei au na rere, au sa qai masu tiko na yaloqu, kau kaya, turaga ni vakaraitaka vei au na ka meu qarava. Au sa qai taura na cakacaka ni vaka sucu. Na kena sa lako mai na gone, au sa qarava, na gone sara ga oqo, e i matai ni gone au a vakasucuma e vuravura o Setoki Tuivotua. E na gauna oqo, na gone oqo e sa tiko sara mai Sainiai. A lako i Lepanonu, na i karua ni nona lakolako oqo, e sa tiko sara mai Sainiai. Na watina e tiko oqo, na luvena e sa vuli tiko. O ya na i matai ni gone au a vakasucuma e na koro oqo, ka meu qarava. Ni rai toka na buinigone oqo, e sa qai tukuna toka vei au na ka meu cakava. Ni sa basika mai na gone oqo i

vuravura, meu qarava, meu sa maroroya. Qai oti, e viavia leqa o Tui, ni cegu oca. E qai tukuna toka vei au na buinigone oqo, taura toka na yavana vakaliliga. Niu sa tukuna sara yani vei iko mo biuta i ra, qai biuta. Au sa vakamuria na nona vosa na buinigone oqo, kau vakayacora vakamalua, e sa lai cegu vinaka o Tui, au sa qai vakadavora, e sa qai tukuna vei au, kauta mai na wa, kauta mai na i koti. Vakarautaka mo musuka na vicovico. Ia, na vicovico ni gone, e ra dau cakava mai na nasi ni kua, o ira na sa vulica. ~~A~~E vakaleleka ga, o koya e qai tukuna vei au, na vicovico, mo vakarautaka mai na vuni yavana, me yaco ki duruna. Na kena vakaviti sara ga oqo Tau. Au vakamuria, au lai musuka na vicovico nei Tui, me lai yacova sara na duruna, au qai musuka. Au vesuka, vesuka oti, e sa qai tukuna, vakadavora tiko e na vanua oqo. E sega na bui keirau tiko kaya, na bui ni gone saraga oqo, keirau tiko kaya. Ia, na veika kece me baleta na wai katakata, na vei mataqali ka me vakarautaki. E se tu e na gauna o ya, e dua na ka me tautauvata tiko kei na i soqosoqo ni marama, e se tu na gauna o ya, se tu e na gauna e liu, na Ruve, ~~se~~na cava oqo. Na gauna o ya, e ra se tu kina o ira na tinai keimami, a se bula tu e so. O ira na mai qarava tu na wai katakata. O au sa vuli mada ga o au, meu qarava na vei vakasucumi. O ya tau, au sa qarava sara ga na wai katakata, e so na buinigone, e so e ra lako mai. E ra sa nai veiqaravi, me ra solia mai vei au na ka va o ya. Au cakava na ka e tukuna na buinigone oqo, e sa lai oti, e sa lai sili oti na gone, e sa rawa, e sa soli vei ira na gone, me ravaka i sulu taka. Na i

matai ni ka vua na tinani gone oqo, e sa tukuna saratu ga vei au na bui, oqo vei keda, na vakaviti, oqo na i tukutuku balavu. Ia, au vakamacala oqo, e ra na rogoca, o ira saraga na bui vakaviti, e ra na kila. O ya ni cakuka ga, e sa mate saraga na tina ni gone. E sa qai tukuna toka o koya vei au, vakamura na ka au cakava. Au na tukuna yani vei iko. Au sa qai vakamura, e sa qai tukuna toka o koya vei au, wirica ki na i matau. Au cakava, cakava, oti o ya, e sa qai tukuna o koya, biuta. Sa qai tukuna o koya, kakua ni biuta me tadre. Biuta toka e na vanua o dabe tiko kina. Au mai biuta sara toka kina. E sa qai tukuna o koya, tara mada na i lumi, na waiwai. Au mai tara yani na waiwai, au mai tara yani. A tara, na noqu tara yani o ya, e sa kena i lakolako sara ga mai na ka vakarerevaki oqo. E sa qai tukuna o koya, biuta e na beseni, au biuta sara e na beseni. Au raica na vanua e dabe toka kina o Tui, e tukuna o koya ni gone bulabula. E sa qai tukuna o koya vei au, e sa rui levu na cakacaka nei tina. E sa oca na gone, raica na vanua e dabe toka kina oqo, e viavia leqa. Ia, na vakasucu au raica toka oqori, e gone bulabula. Ia, na vanua e dabeca toka mai, e kunei kina na leqa. Ia, e sa na sega ni leqa, e sa na oti. Lako na ka oqo me lai bulu, caka na ibe, vata kei na so na i sulu, olo lai bulu. Au mai samaka yani na tinani gone, sa kau sara me lai davo. Sa mai caka toka yani na veiqaravi vakaviti, me kaa ni kania na waitui. Me saqa ga na kakana, me vakadranudramu. Me kua ni kania mada e dua na ika. Me gunuva tu gana wai vakaviti saraga. Au mai vakamura yani tau. Me yacova ni lai kaukauwa

na gone oqo, au sa kaya kina e liu. Na gone au qarava e na noqu i matai ni cakacaka, e sa tu mai Sainiai. Io, e sa qai lako tiko na neitou tiko, e sa mai dua tale na gone, gone tiko ga e na mata vuvale oqo. Au sa kacivi, e sai karua ni gone e qaravi. E sa sega ni tiko o koya, na ka ga e sa vakaraitaka vei au, au sa qarava. Au vakasucuma, e bula na gone oqo, na gone oqo, e sa vakawati tu mai Suva. Oti, sa rogovaki ni sa sega ni vei qaravi na buinigone oqo, au sa sosomitaka. E sa dua na vakasucu mai na koro, e sa vakasucu tiko oqo na luvena, e sa tiko walega oqo o Tevita. E ra sa vakawati, e ra sa ka lelevu na luvedra, e ra sa lako tu i vuli o ira na dui luvedra. Walega oqo, e sa lako tiko na noqu vei qaravi, e sa donui, e se bera mai na i Talatala oqo. Au cicivi mai nakoro. E sa sucu rawa na gone, e ra sa qarava, ka sa sega ni rawa ni lutu mai na i tokatoka. E sa qai tu na vei qaravi, e sa sega ni dua na ka me caka rawa kina. E sa qai tukuni me cicivi au mai e dua na ladi. E sa qai cici mai, mai kerea vua na noqu lewe ni vale, 'au mai kerea na buinigone, me lai raica mada e dua na vakasucu'. E se mataka lailai, na buinigone oqo e sucu duadua ga, e sega ni dua e qaravi koya. E cakava ga na luvena, e lutu tani i ra, sa mai leqa tu. E sa mai davo, ka tau, au sega ni rawa ni vunia e dua na ka, niu sa gadrevi meu talanoataka. Ia, na buinigone oqo, e sa tu na gone, e ra sa rogoca ni sa tagi, e ra sa qai cici mai, ka sa davo tu. Ia, o tinani gone, e sa davo tale tiko ga. Ia, na gone, na gauna e sa basika mai kina i vuravura, e lako vata sara ga mai kei na kato ni gone, na

gone, na veika kece e sa mai tu. E sa davo tu na tinani gone oqo, e ra sa cici mai, e ra mai vakasavasavataka na gone, sa caka na vicovico, e sa olo, ka maroroi, sa vakaisulu, e sa qai tu na ka levu oqo tau. E sa qai nanumi meu lako yani, me u lai raica mada. Au sa qai lako, au vakaisulu kau vodo e na ladi. Meu sa qai cici ki na koro makawa. Na noqu sobu yani tau, e ra sa dabe tiko na bui, e so na kena turaga, E sa sega ni dua tale na ka e nanumi, meu sa lako vata ga yani meu lai raica ma, na cava meu vakaraitaka, se e na noqu lewa, e na ka levu e sa davo tu oqori. Na noqu yaco yani, na i matai ni ka au raica, na gone e sa bula vinaka, na i tokatoka e se tu mai loma, na yago ni matama oqo, e sa tu talega mai tuba. E sa davo wale sara tu, e sega tale ni dua na ka e caka. Au raica sara na mata ni tinani gone oqo, au tukuna. Au kerekere, mo ni vakadigagalu mada, au kerea me caka mada e dua na lotu. Ia, au na masu ga, meu cakava ga o au na noqu kerekere. Au sa qai cakava na noqu kerekere, vua e Vuniwai levu. Au cakava na noqu kerekere, me dua na gaunisala au muria, vua na buinigone e sa davo tu o ya. Ni oti na noqu masu, na i matai ni ka e votu mai yaloqu, meu tara. Ia, e sa sega ni rawa, meu solia kina e dua na noqu lewa. Au toso au lai raica, au taura na kato ni gone, meu biuta e na kena i davodavo, e sa bebeno na kenatu i tuba, e sa sega ni rawa. Au sa mani tukuna sara, isa Turaga ni Koro. Au kerekere, kaciva mada na waqa vuka me lako mai. Ka tukuna sara mai o Turaga ni Koro, na nomu tukuna yani oqori, e sa lako na noqu ripote. E sa voleka, dou vakarautaka,

nawaqa vuka e sa lako mai. Au sa mai dabe toka, hau sa mai qarava toka. Au cakava ga na ka au sa kila, na ka e vakaraitaka vei au, na bui ni gone oqo. Au sa samaka ga, au ologa vaka vinaka, au biuta toka, na liga ni dua na marama, me tara tiko mai na vanua oqo. Me kakau ni lako cake, me keimami sa wawa. E sega ni dede, e sa rogo mai na waqa vuka oqo, mai tau sara ga e loma ni koro donu. E lako mai kina e dua na nasi, kei na dua na vuniwai. Na vuniwai e kai Idia, ia na nasi, e nasi ni Viti. Lako mai, e sa qai viri na ba, e ra sa qai lako. Au sa qai dabe tiko, vata kei na rua tale na marama. O rau na marama oqo, ko rau a rogoca na tagi ni gone. Mani taro o Vuniwai, au mani kaya vua, o au dau vakasucu gone, ia au sa sega ni rawata sara ga na ka oqo. Baleta niu cakacaka vakaViti, mo ni lako mai mo ni mai raica. Au sereka naka au ologa tu, ka raica sara o Vuniwai, ka tukuna na veika kece me lako mai. Na i matai ni ka e a tukuna o Vuniwai, me cula. A mai cula na vuni yavana, ni oti, e sa qai dara na qa ni liga o Vuniwai, au sa rai tu, au sega ni via toso, niu via raica na ka e cakava o Vuniwai. Mai sodo na qaniligana me oti, ko ga na ka e caka tiko o ya, e cakava o nasi. Ko na ka o ya, na noqu dabe sara tiko ga, au sa via biliga yani i loma me tiko e na kena i tikotiko, e sa mosi na marama. Ia, na i cula, e tauri koya e liu, e rairai, e vakanunu taka beka na yagona. Mani tara yahi o Vuniwai, e caka ni sa caka yani va oqo, e sa qai lako mai e dua na i binibini dra. A mai oti yani, sa mai cakaya yani na nona cakacaka o Vuniwai, oti, mai kevek yani na bui oqo. E sa kay, vale ni bula i Lautoka.

O ya na i matai ninoqu kisi ni Lautoka. O au sa vakaraitaka na noqu cakacaka, niu cakacaka vaka viti, e sa kele vakarua na waqa vuka, e na loma ni koro mai Yasawa. Au se baci tikotiko, e sa donuya tiko na i talatala oqo. Au sa baci mai kerei tale. Meu lai qarava e dua na vakasucu, au lai qarava tale. Voleka na tini karua, e saqai basika tu na gone. Au mai qarava, baci rawa tu na gone, baci sega ni rawa tu na i tokatoka. Baci tu mai e na kete ni marama. Au sa mai cakava yani na ka au vaka vulici kina, sa sega ga ni rawa. E sa davo tu na bui oqo, Au tukuna, au kerea na Turaga ni Koro me lako mada mai vei au. Oqo, e na siga Vakarauwai. Ciciwi e na nona i teitei, lako mai na Turaga ni Koro. Au mai vosa vua, au kerekere biuta mada i vale ni bula na kisi oqo, me qai lai caka kina, e sa bula na gone. Otina ga e leqa. Lako o Turaga ni Koro, e lai cakava na vei vosaki i Vale ni bula, e sa baci lako mai na waqa vuka. Dua na nasi, vata kei na dua na vuniwai. Lako mai, mai raica na vuniwai, baci cakava e cula. Cakava tale na ka e dodonu me cakava na Vuniwai. Ni sa oti, e sa qai kau na marama oqo, me lai bula vinaka mai Vale ni Bula. E sa tau na veivakasucumi vakaviti au cakava tiko oqo. Koya o ya, au sa lai cakava tiko o ya na tau ni waqa vuka. Ia, mai na vakavuvuli e a cakava vei au na buinigone oqo, na buinigone talega oqo, kevaka e dua na marama e vinakata mai na bukete, e mai cakava, e na rawa ni bukete na marama o ya. Na marama e sega tu ni vakaluvani vakadua, me rau sa lako mai vakaveiwatini e na nodrau vakabauta dina, e mai qarava na bui oqo, , e yaco na ka e rau gadreva. Ia, e dau vica

tokam na wai vakaviti, e dau cakava toka. Ia, na veiqaravi ga vakaviti, me vaka ga keimami qarava tiko na bui sa cakava tiko na ka vakaoqo, e cakava. E yamoca na ketedra na marama, mai lako yani me lai vakasilima, kau mai, e sa qai cakava na kena wai vakaviti. Na wai e cakava tau, e raici, e sega ni tukuni mā bau dua e na vakabukete taka, ia au na rawa ni cavuta. Ke mani dua e lai rogoca na ka, e cakava, e na sega ga ni mana. Au na cakava ga, e na mana. E bau dua toka na wai beci, ka toto sobu na kena i rairai. O koya ga na dovu e tu oqo. O ya e bau nona wai toka ni kena na bukete kina na marama. Vata kei na, au sega ni kila tiko na yaca ni kau oqo, me boroya kina nadovu. Na kena vosa vakayasawa na Qatina. O ya me boro kina na dovu, ka mai gunuva sara ga yani na dovu, ni sa boro oti. E sa na biu na kulina na dovu, e sa dovu saraga eda dau gunuva. Mai boro toka yani, ka soli ki vua na marama. Ni sa tauyavu taka tiko o koya na nona veiqaravi. E na gunuva toka. Ni lakolako toka ga na nona gunuva toka na dovu e na vica na siga, e sa natukuna o koya, e sa kua. O ya, e sa na qai cakava toka na ketena na marama, ka cakava toka na nona veivakasilimi. E lako ga, e na lai yaco na cakacaka e rau vinakata mai. Ia, e sa vakadinadinataki, ni cakacaka o ya e sa dina. Na cakacaka, me bukete na marama e na wai vakaviti. E cakava sara toka ga na buinigone oqo, au sa raica, e cakava e sa dina, e sa vakasucu na marama ka sa tagane, vata kei na marama e rau sa vakawati. Ia, au sa mai taura tu, kei na gauna au mai talanoa tiko kina oqo, e sa bau levu sara, niu yaco ga i

Lautoka. E baleta e dua na luvequ, e tiko mai Waiyavi. Sa vaka me ra dau lako tiko kina, ka tukuna rawa tu kina meu yaco yani meu tukuni. Au lai vei qaravi tu e na yasa ni vanua o ya, mai Waiyavi. Au dau lai vei qaravi tu kina, baleta na wai o ya, e sega ni wai paipo, e sala ni wai levu. Au dau lai qaravi ira tu kina na b~~im~~, e na yasa ni vanua o ya. Ia, e so saraga na bui au qarava, e sa vakasukai tiko mai Lautoka, e tukuni ni vaka baba na gone. Ia, au raici ira tiko oqo, e sa voleka ni yacova beka na i wiliwili ni marama oqo. ~~E~~ E tini beka, me sa vakababa tu ga. E sa curu oti, e sa lai vakacegu tu. E tukuni tiko ni vakababa na gone. Ni ra lako mai, meu mai tarai ira, au masu ga ki vua na kalou, e vakaramtaki vei au, kau kauta meu laki qarava i wai. Au tukuna vua, waraka na tiko ni siga, e vutu mai kina, me sa lewa mo vakasucu, lako. O na sega ni sele. E sega ni na vakababa na gone, au sa cakava oti. E na curu ga mai e na kena mata ni vale, ka na lako yani. E sega ni rawa ni cala tau. Au talanoa tiko yani vei iko oqo, e rawa ni vakadinataki, e vica vata na marama au sa qarava. E tukuni mai ni vakababa, e tukuni mai ni naliu mai na ligana, qo au mai qarava ga, me gauna e sa tukuna mai kina na turaga me sa lako i vuravura, au sa kaya sara yani, lako i vale ni bula, e na curu sara ga mai vakadodonu. E sega ni vakababa, sega ni liu mai na ligana. E ra sa ka lelevu, e ra sa bula vinaka. Ia, na veivaka sucumi i nakoro, e sa o koya sara tu ga oqo na kena i yalayala. Au sa tauri tiko kina, ia e na gauna oqo, au sa mai yabaki vica ko e sa tauri tiko oqori, au sa sega ni taurivaka tiko na wai. Ia, au a tauyavu mai e na wai oqo.

Au sa lakovi ga mai, meu vei qaravi. Kevaka e so e vinakata tale na vakaluvēni, au sa vakadavora ga e loma ni vale, au tara na ketena, ni bera niu tara na ketena, au sa kerekere ga ki vei koya e lewa na vakaluvēni, au sa qai kauti koya ki na dreke ni wai. Oti ga mai o ya, au sa mai qarava ga, sa yaco na vakaluvēni, e sa o koya ga. Ia, na gauna au qarava tiko kina na ka e tukuna na buinigone, e se gauna ga ni buinigone. E na gauna oqo, e sa o koya sara tu ga oqo, na noqu i tovo ni vei qaravi, au sa sega ni solia na wai vakaviti, au sa lako ga mai e na waiwai ga, au tara, au kauta e na dreke ni wai, ni oti, au sa mai vakacegui ira yani. E sa i koya sara tu ga o ya tau, na vanua au yacova, kei na noqu vei qaravi ni veivakasucumi.

-- Vinakavakalevu tau, me vaka ni o tukuna toka oqori, na tinadra na nomu lewe ni vale, e vakaraitaka vei kemuni e levu na ka. v
Me vaka na wai o ni tukuna tiko vei au, na dovu vata kei na qatima. Na dovu me vaka o ni tukuna toka vei au, e sa na biu laivi na kulima. Ko na qatima oqo, e na vakayagataki na drauna, se e na kari na tolona, se na cava beka o ni rogoca e vakayagataki kina?

Na drauna ga tau. Na drauna ga, mo drutia mai, e sega ni tuki, e mai mama.

-- E mama o cei?

O buinigone. E na mama ga o ya, e na qai lumuta e na domu. E sa na biu tani na qa ni dovu.

-- E sa na qai gunuva na marama o ya?

Io, na marama e vinakata tiko me vakaluvēni.

- E na vica na siga e na kena gunuva toka na marama o ya?
Me vakatau walega, e dau tolu ga na siga ni nona vei qaravi.
- E veidonui vata kei na nona vakasilima tiko na marama?
Io. Mai oti ga yani e sa mai suka, e sa na lai wawa sara tu ga.
Ni veisivi na tiki ni siga, e sa nalesu tale mai na nona vosa.
Me bara ni yacovi koya na kena mate e sa yali, e sa na lesu
mai vua. E sa yali, ka sa na mai tauyavu taka tale yani e na
nona qarava. Na ketena kei na nona vosa. E sa sega e na
gauna oqo, e sa oti. E sa o koyasaraga. Me mai qarava toka o
ya, me lai vula rua, vula tolu, e sa na biuta, e sa na tukuna,
e sa na sega ni rawa ni ka oqo. Mo sa maroroi iko ga, na
nomudrau tu vakaveiwatini, na kana, na buka, mo kakua ni ko
lakova na siga katakata. Mo sa dabe sara toka ga i loma ni
vale, mo dabe toka e na marau, e na rorugu, e na vanua vakacegu.
Mo kakua ni dua na rarawa mo sotava. E sa na tukuni vua na
marama e sa kunekune.
- Tau, me vaka na nomuni tikuna toka me baleta na soli ni wai
oqo, e dua tale beka na ka o ni rogoca mai vei ira na tinadra
na nomu lewe ni vale, me baleta na kena vakatulewa, na gone
e na sucu mai, e na tgane se e na yalewa. E dua na wai e na
soli vua nabui ni gone o ~~ga~~ se sega?
E tiko na nona wai, me tagane. E tiko e dua na wai, kevaka o
sa lako vata mai kei watimu, me sa mai qaravi me vakaluvani, mo
sa mai tukuna. Au sa vinakata dina me dua na neirau gone. E
sa rui yawa na neirau tiko, e sega tu na neirau gone. Au sa
solia sara ga i yaloqu, e sa mai qarava. Lakolako, lako, me sa

lai kila e sa yali na ka au sa talanoataka mai, na mate, e sa veisivi, me lai yacova toka na vula ruq, e sa lako mai na kena vosa vei buinigone, e sa tukuna mai o koya, na cava o vinakata, me tagane se yalewa. O tukuna mai gusumu, au vinakata me tagane. Oya, e na lako ga, lai cakava mai na wai ni tagane. A mai soli vua na nomu bui me mama, me kania vata kei na dua na tiki ni tavioka, se dua na tiki ni dalo, se cava, me kania vata, a mai oti tu yani. E na sucu na gone, ka na tagane. Au a cakava sara ga o ay. Au cakava vei au, e na neirau ulumatua o Jone. A solia vei au na draunikau o ya.

-- Draunikau cava beka o ya?

Au sega ni kila na yacana, ia au na rawa ga ni vakaraitaka, na Kutu, na Kutumerase. E tolu tiko na drauna, me vaka tiko na yago ni tagane. E na beti mai, mai biu i ligana, me qai kania vata kei na kena tavioka, se na kena cava.

-- E vakacava kevaka e rau vinakata na veiwatini me yalewa na luvedrau, e na caka vakacava?

E na sega ni mai tukuna kina e dua na ka, vei biu, e na vaka welewelea tu ga o koya. E na sega ni tukuna kina e dua na ka, vakavo sara, me tukuna mai na turaga, me tagane. Ia, na gagadre o ya, au vakadinadinataka ni cakava vei au. E cakava tale vei dua na biu, e dina, e tagane ga na gone.

-- E sa levu na gone marama e na gauna ni kua, me vaka keimami sa vulica tu na gone vuli e na gauna ni kua, ni yali ga, se me sa veisivi na nodra mate na yalewa, e sa ra na vakila sara toka ga, na sa i tekivu saraga ni daa na marama e kunekune. E vakacava

o ira na noda yalewa vuku, e so tale na mataqali vakatakilakila e ra na kila ke sa dua na marama e sa kunekune? Me daru biuta laivi mada, e na kena yali na mate ni vula? E so tale na mataqali vakatakilakila, e rana kila o ira na yalewa vuku, ni dua na marama e sa kunekune toka?

E kila.

-- E kula vakacava?

Kevaka me sa dua e yacovi koya toka na kunekune, e na vuni koya toka, me vaka e vunitaka tiko, me biutani na gone. Me bera ni tukuna na ka e yalona, a lako ga mai, ka davo. Au kerea mada, e vutu na ketequ, au kerea mo tara mada. O ya me~~x~~ lawaki mai. Tara mada na ketequ. O au tau, ni bera niu cakava na ligaqu, ni bera niu tara na ligaqu, meu tara na ketena, mai na vula dua, au tara ga yani, au sa kila sara. Au sa na vosa sara vua, o se taurimate tiko se sega? E rawa ni lasutaki au, ni tiko e yalona na lawaki. O ya e rawa ni tukuna vei au, ni sa tiko vua na kena mate. Ia, na ligaqu e rawa ni tukuna saraga mai, na i cegu e tiko oqo e tiko oqo e ketena, e i cegu ni tamata. E sa vaka raitaki koya sara tu ga mai o ya. E tu ga mai tau, e na kete ni marama o ya. Ia, ni keimami kauti ira e nawai, ni keimami tarai ira yani tau, e sega saraga ni dua na kena veiba. Au kila na mate, au kila oqo na gone, na dra ni gone. Mai na vula dua, au rawa ni kila vakavinaka, e veisivi ga e na tiki ni siga, au tara ga na ketena au kila, na ka e tiko i ketemu, na dra ni gone.

-- Me vaka ~~na~~ ni o kemuni e dua na marama vuku, o ni dau veivuke e na kena vakasucumi na noda marama e na gauna e liu. E rawa ni o

ni maka matatataka, e na nomuni tara o ya, o kila vakacava, e vividi mai na uto nei koya na marama, se e sa kida beka ga na ligamuni. E rawa beka ni o vakamatatataka na tikina o ya?

Au rawa ni vakamacalataka vei kemuni. Ni sa davo na marama, na ligaqu oqo, au na liu mai na nona i cegu, e na liu mai. E sega ni tukuna na ligaqu me dua na mate i ke. Au na lako mai sarisarina i ke, e sega. Lako i ke, e sega. Au mai tavia yani, ni bera ni vanua e tiko kina na dra ni gone tau, e sa tukuna tiko na ligaqu, oqo na dra ni gone. Ni toso mai na ligaqu meu tonia tau, e voleka na ligaqu oqo, me tacere tu. Oqo e rawa ni lawaki na marama tau, e sega saraga ni keimami lasu, na yalewa keimami dau cakava na ka oqo. E rawa ga ni keimami lasu, kevaka e tukuni mai, ni lasu na buinigone oqori. E sa lasu ga mai, me nona i lawaki. Mai na a vula dua, se me veisivi na tiki ni siga tau.

-- Vinaka vakalevu sara tau, mevaka ni levu na ka o ni vulica mai vei ira na tinadra na nomuni lewe ni vale, e dua beka na ka e a talanoataka vei kemuni, me baleta e dua na marama e se qai kune kune vou sara beka ga mai, e so na wai vakaviti beka e na solia mai, me i vakadei ni ~~wai vakaviti~~ gone e tiko i ketena?

Vinaka vakalevu tau. E dua.

-- E rawa beka ni o ni tukuna?

Ke e sa mani tukuna toka o koya e kunekune. Au vinakata me biu na ka oqo. Ia, o koya e dau tabu ni nona cakacaka, me biu na dra. E sa na qai tukuna mai o koya, lai cakava. O koya walega na vau, me lai caka e so nadrau ni vau, se e so na drau ni ~~sia~~ sebitoa, se e so drauni vauvau, ko e se qai vakayagataki beka.

Na wai oqo, e ra dau wasea tiko, ra dau tukuna tiko, me dau lutu kina na kato, e sega, e tukuna o koya, na wai oqo e wasea na ka. Ia, me sa qai lako tani na ka e ca, mesa qai maroroya na ka e vinaka. Na vau vata kei na, e sega ni macala na kena ka dua, na ~~Bu~~bulawalawa. Vaka Yasawa o ya, e sega ni macala na kena vaka Bau. E da na ribica toka. Me vaka na bulawalawa, me vaka au sa cavuta oti Tau, e wai ni nodra lawaki taka mai na via buita na bukete. Ia, e sega ni rawa.

-- E sa na vakatudeitaka sara ga?

Io.

-- Io, na wai oqo me vaka daru veitalanoataka tiko oqo, me vaka na senitoa, na vau, e na gunuva vakawasoma o marama, se e na gunuva ga e na i matai ni gauna e mai ~~kisa~~ raici koya kina o koya na yalewa vuku?

O gunuva sara ga vakarua, se gunuva vakadua, e vakata~~u~~u ga ki na kena kaukauwa. E rawa ni vakarua se vakatolu.

-- Tau, me vaka ni daru veitalanoataka tiko, na wai e soli tiko ki vua na marama e vinakata me bukete, se me dua beka na marama, e vinakata me vakadeitaka na gone e tiko k i ketena. E vakacava beka o watina tagane, e navakacava beka, e na dua na wai e na soli vua, merawa ni na vukea na kunekunetaki ni dua na gone. Se cava?

Oqori tau na ka au dau rogoca tiko vei buinigone, e sega ni dua na ka me baleta na tagane. E dua ga na ka e dau tataunaka vei tagane, mo kakua ni vakararawataka, kakua ni solia vua na caka-caka bibi, kevaka me sa qaravi me bukete. O vakamarautaka ga,

na ka ga e vinakata, mo vakamarautaka. E yaco sara na nona vei qaravi na buinigone oqo tau, na i tikotiko vakaveiwatini. Ke sa mani tukuna toka, sa qaravi me bukete na watimu, lako tani mada. O vakayawaka mai na watimu. E na lakolako lako, e na qai lai tukuna, drau tiko vakaveiwatini, e na kena levu ga. Ia, e na lakolako ga, e na tukuna tale mai, sa rauta, o ya e sa yacova sara tu ga. E na biuti koya, e na qaravi koya e na veigauna taucoko. Mo maroroya, o vakania vakavinaka, tiko e na vanua vinaka. Ia, mai na ka, e vaka na ga tagane, e sega. Au sega ni rogoca vua, se me u taroga. E dau vosataka ga vua na tagane o ya, kakua na veicudruvi, kakua ni vakacakacakataki koya, vaka bibi na marama.

-- E levu na noda marama tau, e dau vaka e tukuni toka, ni dau kunekune, e dau kunekune ca beka. O ni sa sotava e dua na kisi me kunekune ca tiko, na cava beka o ni na taurivaka? Au sa sotava tau, ia e sega ni vaka me so vei keimami na marama. Au sa sotava, ni tukuna o koya, a lai kauta mai na moli karo. Kauta mai na moli karo, me mai caka kina nakena kakana. Na gauna keke ni nona kana, me vakalalai na moli karo, me kania vata. Me yacova ni lai vinaka na ketena, me yala na moli karo. Ek kena i karua, me kakua ni soli vua na ka e bese. Na ka ga e garova mai e vinakata, dou solia vua, me totolo. Na kena vei sivi nona gauna ni kana, o ya e vakavuna na nona lomalomaca. Se me rarawataka e dua na ka, me vaka me keimami kunekune tau, e keimami cudrucudru. Na kunekune e vinaka vua, na ka kece e keimami vinakata, me vakayacori totolo. Na ka e keimami garova

me keimami kania, me totolo ga mai. Na ka kemami bese, mo ni kua ni cakava na tagane, me kua sara. E va tu o ya na i vakarau ni kunekune ki vei keimami na marama. Ia, e so na marama, ni ra kunekune, e dau va tu oqo na kena vosa vei irana marama qase e liux 'e duidui na takula', e dau va tu o ya na kena i vosavosa. Na i vakarau ni bula ni marama. O ya na kena i vosavosa vaka Viti, e duidui na takula. Oqori e duatani o ka, e kunekune o ka, e kunekune e vinaka. Ia, e so na marama, ko na i sulu e lili tiko e nawa o ya, e na raica ga e lua. Kevaka e curu mai o Na i Talatala, e duri tu oqori, natarausese oqori, kei na siqeleti, e raici koya ga e lua. E bese ni raica, e so na marama e va tu o ya Tau. Io, mesa davo tu ga, me kakua ni raica na tamata. E so na i vakarau ni bula ni kunekune e va tu o ya Tau. E so, au sega ni kila ni kunekune tiko, e vinaka taucoko vua. E kana vaka veitalia, e mamarau, e kunekune tu, e lako yani me lai cakava na tavioka. E lai cakava e so na ka, e lai nunu. Ia, e so na marama me vaka au tukuna tiko oqo, au sa raica i mataqu, au rogoca, na vosa e caka tiko mai tuba oqori, e davo tiko o koya, tou qai rogoca ga, e sa na lako na lua. E ratou sa na tukuna sara mai na nona lewe ni vale, oqori e baci bese na veivosaki. E va tu o ya e so.

-- E duidui ga?

Io, e duidui.

-- E sega ni tiko na kena wai?

E sega.

-- Au kerea mo ni talanoataka mada vei au, na i vakasala vei ira

na noda marama e na gauna e liu. Me vaka ni kua, e sa levu ga na i vakasala vakavuniwai. E vakacava na i vakasala vakayalewa vuku e na gauna e liu, me vaka e dua na marama, e se qai kunekune vou mai. Na kakana me kania, na ka me rau vakayacora, me lai yacova sara na nodra bula vakamatavuvale, o rau na veiwatini. Nai vakasala cava e na solia toka e dua na yalewa vuku vei ira na noda marama e na gauna e liu?

Vinaka vakalevu sara. E na va oqo, kevaka e dua na turaga e vakamenemani taka toka, me qai luvena vakadua. Me sa lai kau mai, baleta, e so na vanua e liu, e so na veivanua, e sega ni macala e so madaga na vanua, o koya madaga na vanua e daru tiko kina oqo. E liu, o sega ni vosaka na nomu marama tau. E vosaka o gadinamu, se o tamamu. E lai kau mai o ka, ma luvei ka, me mai takiva tale na mequ wai. E va tu oqo tau, au na ka au vosa tiko yani kina vei iko oqo, e caka vei au, vua na qase oqo. Ia, ni sa mai va tu yani o ya tau, e sa qai lai kunekune na luvena ko a vakamareqeti na nona ulumatua. Ko na veiqaravi i liu, au a raica, ko o au oqo. Tau, niu kunekune madaga, e tukuna toka na bui oqo, kua ni vakasaqa, lai davo tiko, meu lai davo tu ga. Ia, au sega ni kunekune ca. Lai davo tu, e sa buta ga mai na kakana o ratou na weka ni tagane. Lai kaciva mai, meu mai dabe ga tau, o koya na qase oqo. Me lai dabe toka, se o iratou na veiqaravi. Mo lai qarava o iko na kakana. E vakaitovo taki tau, na veiqaravi vakaviti e na gauna e liu. E rokovi ka kilai kina na noda i tutu na kai Viti. Ni lai yacova tau, e sa tukuna mai o koya, oqori e sa kaukauwa. Me vula va, se me vula lima, e sa

rawa ni duri yani me cakacaka. E sa qai duri o marama. O tagane, me veimuri yaki. Me baleta na ka e vinakata. Ke vaka e mani vinakata e dua na i kau jaina, me vakaqara o tagane. Ke mani vinakata, au via gunu bu, me cakava mai na bu, me biutiko i vale. Au bese sara ni raica na ika me saqa. Me tavu ga na keqau ika. O ya me tavu kece e na veigauna ni nona kana. Ke mani tukuna, au vinakata na lairo e na ka, e ratou na lako yani, me ratou lai cinava. Me mai tu rawa na ka o ya. Me mai tu rawa na lairo, se na qari tau, na ika, se me vesa, se me mai tavu ta ga yani me mai maroroi. Me waraki ga na nona gauna ni kana. Na cakacaka levu tau, ia au mai muria yani vakalailai o yau. Ni bula tiko o koya na tinai noqu lewe ni vale, ka nona dina na ka oqo, o tamana, a sa mate, o koya e qai lako i Makogai. Ia, e se ka vou o Makogai, e bau dua na qase oqo.

-- Tau, kevaka e dua na marama e kunekune mai na i matai ni vula, me lai yaco sara ki na i ka ono ni vula, se ka vitu ni vula. E na soli tiko vakawasoma e dua na wai vakaviti vua? Mai na nodra veiqaravi na yalewa vuku e na gauna eliu?

E dau tukuna na buinigone oqo tau, na i matai ni vula, na i karua ni vula, e se qarai tiko me dei na gone. Baleta, na gone e kunekunetaki mai, e bula vinaka, ni katolu ga ni vula, e sa na kila o tina ni sa yavala na gone i ketena. O ya tau, e sa na qai tukuna o koya, na i matai ni vula, na nona yadra ga mai o tinani gone, me gunuva e dua na bilo wai droka. Ke mani gunuva toka na bilo wai droka mai na veimataka lailai me yadra mai, me kua na ti, me gunuva saraga e dua na bilo wai. O ya na

nodra i vosavosa, me sucu mai na gone, me savasava. Me kau ni tu na duka e na yago ni gone.

-- E na veimataka lailai o ya?

Veimataka lailai. Na duka o ya, na kena vakaviti, e sega ni macala e na gauna ni kua, e ra vulica na kena savasava na gone. Ia, au a vuli kina tau, vei ira na buinigone makawa, bilo wai e na mataka lailai. Baleta, na tiko ni veiwatini, vei tagane, e na biuta tiko, ni sa bukete o marama, e na tiko mai loma, o ya na kena wai, me kauta tani na duka. Ni na sucu mai na gone, e savasava vinaka. Ia, e mani sega ni rawata na bilo wai oqo, e na mataka lailai, mai na dua na vula, na i matai ni vula, me gunuva kina, ka yacana tu na wai dravidravi. Me vaka na senitoa, na vau au sa tukuna oti, na bulawalawa, au sa tukuna oti. Na ka o ya, me savasava tiko ga kina na gone, mai sucu rawarawa kina. Na wai oqo, e taura kece. E sucu rawarawa, e maroroya na gone, ma vaka na ka au sa tukuna oti.

-- Na i vakasala cava, o ni rogoca mai vei ira na tinadra na nomu lewe ni vale, me baleta na galala e solia vei tagane, me rau tiko vata kei na dua na yalewa e kunekune. Ni sa oti e vula tolu, se e oti e vula va?

Ni sa oti na nona veiqaravi na buinigone oqo, me yacova mai na i matai ni vula, e sa tukuna toka, e sega ni sebera ni yacova na i matai ni vula. O koya saraga, na nona tara na gone oqo, na marama bini e mai qaravi, meyanova na ketena, na i matai saraga ni siga, o ya e rau sayala sara ga kina, vakaveiwatini. Me oti o ya, me sa cakava oti, ni bera na nona kauti koya e na dreke

wai, e sa na kaciva na nona lewe ni vale. Raica, au sa na vaka rau na qarava na nomu lewe ni vale. E yalomudrau mai me dua na gone. Io, na ka mo cakava, mo kakua ni vakararawataka, mo drau kakua ni moce vata. O ya na noqu vosa vei iko. Oti, tauyavu taka na nonax cakacaka, e na tauyavu taka na ketena, e sa mai lakolakolako, e sa mai tukuna o marama, e sa veisivi na tiki ni siga, e dodonu me yacovi au e na i matai ni siga, e sa yali. E sa na tukuna sara o koya vei watina, kakua ni drau moce vata. Na ka ga au sa tukuna vei iko, wawa mada. E sa cakacaka tiko o koya oqo, cakacaka. Oti, e sa qai tukuni, sa oti na noqu caka caka, lewa na watimu, me rauta toka na watimu, me rauta toka na vula tolu. Ia, na i tikotiko vakaveiwatini tau, e se o koya e se sega ni o drau lako mai. Drau sa lako tiko mai oqo, drau sa mai cakava mo drau vinakata na ka, e sa o koya sara ga oqo. E sega e tabu, ke e cakacaka tiko, mo drau. E sa na lako gona me lai tukuna, ni sa oti na noqu cakacaka, o drau tiko vata, drau veimaroroi, drau lewa na nomudrau i tikotiko. E sa o koya sara tu ga o ya. ~~Xi xi kune kune xi~~

-- Ni sa kune kune mai na marama, me vaka na noda bula na i taukei, e levu na ka e vaka me maroroi kina na marama kune kune. Me vaka me vakamarautaki tiko. E tiko talega e so na ka ni veivakamene-menei. E na nomuni vei qaravi vakayalewa vuku, e na Yatu Yasawa balabalavu oqo, vakabibi e na yanuyanu oqo o Yasawa. E tu e so na vakatatabu, me vaka na kakana e vakatabui kina e dua na marama ni se qai vakarau vavaca yani na vula ciwa. E so na ka e na vakatabuya, se e na vakasala taki kina na marama e kune kune

toka?

E tu e so na kakana e dau vakatabui. Me vaka na i coi mai wai tui. E tukuna vei au na buinigone oqo, au rogoca talega vei ira na buinigone makawa. E sega ga ni macala na yacana vaka Bau tau na Kaseva.

-- Na ika o ya?

Io.

-- Daru taura toka mada?

O ya, me kakua ni kania na bukete. E ra dau tukuna, e.....

-- Vakavari, se e milamila?

E sega e tavoci, na kaseva o ya, vata kei na saku. Na ~~aku~~ me kakua ni kania na bukete. Baleta, e ra dau tukuna, me siri mai na ~~aku~~ saku e lauta na uluna. Ko e dau tubu kina e ~~so~~ na, me vaka na bo se cava. O ya e dau tukuni tiko, baleta oqori e kania na saku. O ya, e va tu o ya na kena i vosavosa.

-- Na vonu?

Na vonu, e na vaka e tasele na yagona. O koya e dau qai raica wale tu ga oqo, na kena levu, me qai rau veisotari vata kei na kulina. O ya e ra dau tukunani ka ni vonu. Na kenaw wai beka e uro. Vata kei na ika lelevu me kakua ni kania, e uro. Na gone me vakarauta ga na ka e kaniame kakua ni levu~~levu~~ mai na kete i tinana. Malua, e na sucu mai, e oso. E sega ni dua na ka e lewai rawa, e na ka o ya. E sa dina, e sa qai cakacaka tu e na gauna oqo na i sele. Ia, na gauna eliu o ya, mo kania vaka lailai na ka taucoko. Me qai mai susugi na gone, ni sa tu e vuravura. Kua ni ko kania na uro, me vaka na panikeke. Kua ni

kania na ika e uro, kua. Kania ga vakarauta na kakana. Na kena i vosavosataki ga o ya, Me kakua ni levu na gone, me oso, e na nona sucu mai, E se sega kina na sele e na gauna o ya, o ya na kena i vosavosa. Me lailai toka na gone, me rawa ni sucu ka sucu mai, qai mai soli na kakana, ko e a vakatabui tu, me kana vakaveitalia na gone.

-- Tau, me vaka o a tukuna toka, e dua vei ira na yalewa vuku, e dau vei qaravi e na nona kine-kune e dua na marama. E rawa beka ni o na tukuna vei au, na gauna saraga oni na kacivi kina mo sa na vakayacora na nomu i tavi, vaka dau ni veivakasucumi? E na kena qaravi e dua na marama. Na gauna saraga e sa vutu tu kina, na marama, se e na gauna saraga o ni kila e sa vula ciwa kina?

E so na bukete, e dau lako mai, ni sa qai tiko walega oqo na gauna ni vuku. E sa tiko walega na ~~nona~~ kena vale i Teci, e tiko kina na kena nasi. E so e ra dau lako mai, ni ra sa yaco vei nasi, e mai tukuna, e dau mosimosi na uluqu. Ia, e dua na mataka au ydra, e sa vutu mai na Hakuqu, kei na vuni yavaqu. Au vinakata mo tarai au mada. Au kauta i wai, au lai tarai koya. Tarai koya oti, au cabe mai, au tukuna. E tukuna na ligaqu, niu tarai iko, ni sa rui levu na nomu loma ocaoca, o sega ni kana e na kena gauna, na ka bibi au taura mai ligamu. Na bukete, me vakacegu, me kakua ni loma ocaoca. Oqori, ni ko na lako i Teci, e na sega ni dua na ka e na solia mai ko nasi. E na vakamuri ga na lawa e tukuna mai o nasi. Ia, na ka oqori, e sa oti, au sa cakava ga e sa oti. Ia, na noqu tara o ya tau, na vutu ni daku, na ulu,

niu tara mai na ka au kila, na kato e tiko kina na gone, ke mani mosi oqo, e na va tu oqo na kato ni gone, na mata ni vale, e na yaco e na dua na vanua ca, e na mosi na uluna, mosi na dakuna, e na qai veilecayaki. Ke mani vakabibi sara, ke mani sega ni tarai rawa tiko na ka oqo, e na tiko na kena vutu, E na tarai ga na ka oqo, me vakagoleya mai, me tiko dodonu e na kena i tikotiko, e na cegu vinaka tu yani, ko tinani gone, ka vakacegu sara tu ga. Ni na duri ga mai, e na tukuna, ni dua na bula vou e sotama. Ia, mai na vula vica, kei na vula walu ko ni taroga mai vei au, i liu. Niu tara mai e sa tukuna toka o marama, me lawaki toka tau. E so e sega ni kila tu na nona vula. E na lako mai ni sa lai vula ciwa. E so e tukuna ni sa vula ciwa oqo, ia e lasu tiko. E na lako mai, e na tukuna meu mai tara. Au na tarai koya, o iko o lasu, o vula walu tiko oqori, e sebera ni ko vula ciwa. Io, e sa na vakamuri ga, ni ko sa lai lasu tu ki vale ni bula, o sa na lako ga mo lai wawa tu. Kevaka au tara yani e sa vula ciwa, ia au na tukuna ni sa vula ciwa dina. Ia, e sebera ni sucu e na siga, e ratou yalataka mai na vale ni bula. Mo lako yani mo lai sucu, e bera. Au na vakaotiva na vula ciwa oqo, me oti na tiki ni siga ni vula ciwa. Qai o lako i vale ni bula, e sa donu. E va tu o ya.

-- Me vaka na nomuni tukuna toka oqori, na nomuni vakasilima e dua na marama. E rawa beka ni o vakamatatataka vei au, e na gauna cava o na vakasilima kina e dua na marama, kei na i vukivuki ni veivakasilimi o na taurivaka, me ra na kila toka o ira na noda lalai e na gauna mai muri, na veika daru veitalanoataka tiko

oqo?

Vinaka, na gauna daru dabe tiko kina oqo, au qarava tiko oqo e rua na bui. E rua na tauvimate. Me vaka na i cegu, ia e dua, e qai vakawati vou, e via maka me tauvimate. Ia, au sega ni tukuna, au kila ga ni kena kau mai vei au na biu, meu mai qarava, iae rau sega ga ni via tukuna ni rau via vakaluvani. Ia, ni daru veivosaki tiko oqo, au qaravi rau tiko. Ia, na ka o taroga vei au oqori tau, me baleta na noqu qarava, e na noqu tara yani. Na i bulibuli ni yago ni marama, me vaka na kato ni gone, ni tiko vakawati tiko e dua na marama, e rau sega ni veiyawaki tiko kei na nona lewe ni vale, au tara, au kila. Au kila tau, au kila vinaka e na noqu tara yani na yago ni marama au kila. E sa rui sivia beka na nodrau tiko vakaveiwatini, e sa lai oca na kato ni gone, e sa tukuna sara tiko ga na mosi ni daku, na i cegu e ca, e veilecayaki na bula nei marama. Io, niu tara ga o ya tau, na vuna e yacova tu oqo, e sa oca na kato ni gone, na gusu ni kato ni gone. Na i gu nei tagane. Ko o ya e vakavuna na vutu, na sarisari e veilecayaki na bula. Ia, niu sa tara yani, na gauna au tara yani kina, au maroroya vakavinaka saraga, meu yamoca, me oti, au vakila, ni katakata na vuni yavana oqo, au mai tonia yani meu masia. O ya ni lai oti na noqu cakacaka tau, au lai yamoca na kato ni gusu nikato ni gone, na vanua dabe tiko kina me cala, me va tu oqo, au lai vakamaciri koya meu vakadabera vakavinaka. Ni oti ga na noqu cakacaka, au sa na kaya vua sa oti, ia au na qaravi iko tale ni mataka, mo lesu mai. Au na qaravi iko tale e na siga ka, ia mo

lesu tale maikina. Au na lakolako, dou nalai veisivi taka, Ia, na i matai ni noqu cakacaka, e sa vakaraitaka sara tu ga vei au, naka oqo e sa tiko kina na gone. Ia, e tadola tu na gusu ni kato ni gone. E kena i balebale oqo tau, na kena tadola tu oqo, e rau sega ni bau veiyawaki. E sa tiko vuaqna biu, na dra e sa tasogo. Ia, o tagane e sega, e cakava tiko ga e na nodrau i tikotiko vakaveiwatini. E sa oga walega kina tau, e sa qai vakatubu leqa.

-- E tasogo tu ~~na~~ dra?

Io, e va tu o ya. Ia, na gauna au tara yani kina, au sa na wasea saraga. Raica, tukuna vei watimu, mo drau veiyawaki mada. Na dra e sa tiko oqo, me maroroi. E sega ni rawa niu biuta, au kerekere, e sa rui levu na gone. Au kaya, e tabu ni noqu caka caka e soli vei au, meu biuta e dua na dra ni gone. Mai na vula dua, se me veisivi na civa na vula. E wasei vakavica na ka o taroga mai, e dua o ya, ni sa oca. E tu tale tau, na leqa e dau lako mai. Me vaka ni sega ni rawa ni vakaluveni, e sa lila ga mai na yalewa. E sa na via lako ga mai, me mai taroga, nacava e lila tiko kina. E so sara tau, e sega ni rawa mai vale ni bula. E sa lako mai na~~x~~ veiqaravi vakaviti. Au sa sotaga e vica tau.

-- Na veiqaravi vakacava o na vakayagataka?

Au sa na veiqaravi taka ga oqo tau. Nanoqu masu ga, au tara na ketena, au masia, au kauta i wai. O koya saraga na ka au tukuna tiko oqo. Na noqu wai ga, qo tau, meu vakacabora ki vua, au sa qai tukuna, baleta na wai au a tukuna vei iko, e tautavata,

ni cakava na yago ni marama, me bula, me kauta tani na ka e ca, ka vakabulabula taka, me veivuke kina. O koya na wai au tukuna na senitoa, na drauni vauvau, navanu, na bulawalawa. Na drau ni vuvudi, na ka o ya, tau, e drauidravia, me gunuva na marama. E sega ni gaga na wai o ya, eedraidraviga ga.

-- Ia, na gauna cava, me vaka o ni tukuna toka oqori, kevaka e dua na veiwatini, e rau vinakata beka na gone, o na vakasilima. E vakacava, kevaka e dua na marama e sa kunekune toka oti, se e se qai vakarau vakasucu beka ka nona vula, e vula walu se me sa vula ciwa. E rawa ni o vakasilima?

E rawa tau.

-- E rawa?

Io, au vakasilima, au tukuna vua. E levu na taro o tukuna mai oqori, na vula walu, se me vula ciwa, au dau lai sotava i Lautoka. Me ra sa kau, me ra sa lai vakacegu tu. E sa tukuni tu kina na vakababa. E tukuni tu kina ni na liu mai na ligana. O koya saraga na i yacoyaco ni vula au tukuna tiko oqo. Esa qai dau lako gona mai na luvequ oqo, me kauta mai na kisi oqo. Au mai kauta ga ki na tobu ni wai oqo. E dau dredre me caka e na paipo, e vinaka ga meu dau cakacaka e na tobu ni wai. Meu lai cakacaka kina me kila vinaka na kena cakacaka. Na noqu tara ga o ya tau, au tukuna sara. Raica, au sega nitukuna me na lasu na cakacaka mai vale ni bula. E dina, ia na cakacaka au sa na vakarau cakava oqo vei iko, au tara oqo tau, au wirica. Au wirica na kete ni bjkete me meu wirica vakaoqo, me davo tiko, me vakamuria tiko na gaunisala e na lako mai kina. Ni oti, au

qai tara tau, na gusu ni vanua, se na mata ni vale, me na curu mai kina. Au tara tau, mai na ka au sa kila tiko, niu tara yani e se qamuta tiko vaka oqo, e sebera ni susu, e veitalia kevaka e sa tukuna tiko ni sa vula ciwa. Ni se va tu oqo, e sebera, e na otiva na vula ciwa. E na qai rawa ni lai susu yani ni sa lai vula tini. Keu sa tarai koyax yani tau, e sa va tu mai oqo, e sa tadola, au sa kaya, qarauna, me kakua ni yavavala na ketemu me vakawelewele taka tale. Mo totolo i vale ni bula, me kakua ni susu e na loma ni motoka. O ya, e va tiko o ya.

-- E kena i balebale o ya, o sa navakayagataka saraga na nomu daou veivakasilimi o ya?

Io.

-- Me biu vinaka na gone, na ka kece yaka o ya?

Io.

-- Io tau, e vakacava na i vakarau ni vakasucu o ni raica mai vei ira na tinadra na nomu lewe ni vale. E na nomuni sa mai vaka yacora saraga na vakasucu. O na biuta toka beka vakacavana marama, e na dabe toka vakacava. E na vukei koya beka vakacava, me dua e na vukei koya me na solia na nona i cegu. Na i vuki vuki ni nomu vakayacora na vakasucu?

Vinaka vakalevu tau. Ni sa dau lakovi mai, ni sa dua na bui ni gone e taratara. E so niu lakovi mai, e se davo tu. Au lako mai, au tukuna ga vua oqo. Me keimami lotu oti, au sa qai kerea na wai katakata na sovū, vataxi kei na waidroka. Me vei waki mai. E sa na tarai sara ga mai na ka au tukuna, au mai tarai koya, e sa davo tu. Tarai koya oti, na ka au sa kilatiko.

Au sa tukuna oti vei iko, kevaka e sa tadola tu, ia me qarauni. Kevaka e sa va tiko oqo, e se yawa vakalailai. Na noqu tara oti o ya, au tukuna sara, raica duri mada. Duri vakacegui iko, tabaka na ka oqo. Na veivakasucumi vakaviti mai nakoro oqo. So na veivosaki me caka tiko, me rawa ni caka tiko kina na dredre. Na wai katakata, e levu, me sa na qaravi tiko ga. Saqa tiko e dua na kakana, me baleta na vakasucu. Ia, au sa namaka tu o au, na vutu. Ni sa duri tu o ya, me sa lai cakava mai e dua, au sa raica tiko. Nai oti, vakacegu, au wilika tiko na ka o ya, me lai yacova na gauna e na laki lako tale mai kina e dua. Ia, ke sa mani lai yaco mai e dua, e sa sega ni dede e sa yacovi koya tale, au sa na tukuna vua, davo. E sa davo, kauta mai na wai, sa lai kautale mai na wai katakata, kei na wai batabata, au tarai koya tale. Au sa kaya sara, niu sa tarai koyaoti, na noqu tara yani o ya, na gauna e sa lai veivolekati tu kina na vutu o ya, e sa voleka, ni sa dua ga mai, e sa baci basika tale mai e dua, Niu sa kaya ga me davo, e sa lako sara t ga mai na ulu ni gone o ya. E sa vuki mai na ulu ni gone, me sa uluna tu mai e na nona mata ni vale. Au vakadavori koya, au tarai koya sara, au kaya sara, mai na wai katakata, dou kauta mai vei au e dua na i sulu. O ya na veivakasucumi vakaviti tau. Au sa qai cakava, ko na yavaqu oqo tau, na vanua e curu mai kina na gone, na yavuqu oqo, ke mani dua na ka e tara na ligaqu, na yavaqu oqo me sosomitaka. Me tonai toka na vanua e lako mai kina na noda vale lailai. Ni sa biu na i sulu, au sa qai cakava toka na yavaqu. Au sa na qarauna na mata ni vale e davo tiko

na gone.

-- Na gauna o ya, e sa davo tiko kina na marama se?

E davo, e sa na davo e na gauna o ya. Ni sa davo tiko tau, e na lewe rua, me rau taura tiko na i lkolko , dua i yasana oqo, dua i yasana oqo. Ni ra sa vakarogoca ga, na ka au na tukuna yani. O ira na qarava na wai katakata, me ra sa narogoca kece ga vaka dua na ka au na tukunak. Au sa mai raica toka yani tau, e sa na lako mai e dua na qau ni vutu. Au sa raica, na yago ni marama tau, e vuce mai. O ya ni sa vakarau, me sa curu mai tuba na yago ni marama. Oti, e sa biu na yavaqu tau. sa biu, ni sa oti taucoko na ka au sa tukuna vei ira, na i koti me vaka wai katakata, na wai me toso mai. Na i sulu ni gone me vakarau mai. O ya niu kila tiko, na sucu oqo e vinaka, e sega ni dua na leqa. Na ligaqu oqo, au sa qai taura toka na ka ni vale lailai. Au sa kaya toka vua, vakarau taka, oqori na i cegu, e sa solia mai na i cegu balavu. Vakaraitaka, kakua ni vunitaka e dua na ka, oqo na vakasucu vakaviti tau. Mai vale ni bula, e ra kaya, kakua ni gu, gu vakarauta. O au e sega, na vei qaravi au cakava tu oqo tau, au vakaraitaka, oqo na i cegu balavu. Na nomu i gu, ko e se yali tu, vakarautaka mai. Guraka, me rawa na gone i tuba. E sa lai taratara mai tau, au sa raica tiko. Ia, naligaqu oqo, meu cakava tiko oqo, meu sogota. Ia, au sa vakarautaka tiko, e sega ni macala vei au beka na kena vosa vakacava, e na kena acabote mai na wai. Ia, vei keimai, na 'kakavi wai'.

CONTINUATION CHECK 106 3.

CONTINUATION OF 1062. BIRTHINFORMANT:
TR

LUI DRETAVA

YASAWA.

Ulu DARI.

Au sa qarava toka oqo tau, na gauna au qarava toka kina oqo tau, au sa tukuna oti tikko vei iko, kau sa vakamacala oti kina. E sa lako mai na wai ni gone, e sa qai muria mai na gone. Au sa qai, au sa qai cakava, na nona i gu, e lako mai vei tinani gone, e na nona guraka mai na gone, o ya o au tau. Meu gu talega e na noqu qarava na ka oqo. Meu sosomaka na vanua e lako maik kina na vale lailai, meu guraka yani, e na qai gu mai o koya. Tau, na kacabote ni wai, au sa kaya oti vei iko, ko e so e cakava na mataqam oqo. E so e cakava na vanua oqo. Ia, au na sega ni levaa, baleta na leqa au qarava. Mai na veiqaravi vakaviti oqo tau, Na lako mai ni gone, e so na gone tau, e lako mai, e vakatobui cu. Ia, ni basika mada mai na ulu ni gone tau, e sa mai dua na vakacegu i kea. O koya na bui ni vaka sucu tiko. Na lewa ni kalou tau, e sa qai vakarau tale. Me lako mai, e sa qai baci lako tale mai e dua tale na mosi. E sa qai lako mai, ia, e mai vakavo tu yani me dua na gone levu, me coba tu na vanua oqo. O ya, au sa cakacaka kina tau. Au sa na tara saraga na ligaqu ruarua qom, meu vataka oqo. Meu cakava mai na vunitabana oqo, kei na vuni tabana oqo. Me keirau sa salavata mai. Na yavaqu oqo, meu sa vakayagataka, e na vanua au sa vakamacala oti kina. Keirau sa na salavata mai, me yacova sara ga ni sa lai oti na noqu kauta mai na gone, na gu mai vei tina. Ni sa oti o ya, au sa qai mai vukica, au

sa qai mai vakaraica tu yani. Ke mani cegu oga tau, ni yawa ni vutu tu ni tina tau, e na oca na gone. Ke keimami bera, e na gunuva e so na wai, na dredre gona ni veivakasucumi vakaviti. E duatani mai vale ni bula, ke mamai raici na ka o ya, e tu na kena i nima, se e dua na kena i cakacaka e ra vulica. O ya na cakacaka saraga vakaviti, o koya e vakayagataki ga kina, na rai ga vakaviti. Io, mai oti e sa mai vuki yani na gone, e sa mai raici toka. Ke mani cegu oga, me vakayagataka ga na ka e sa talanoataki oti. Samaka na gone, me tarai, e so e na cakacaka ni gone, au sa tara saraga. Tara na lomana, meu rawa ni kauta tani mai na ka e tu i loma, me rawa ni cegu vakavinaka. Mai yacova yani ni sa cegu vinaka tau, au sa qai vakadavora. Au mai tara na i vicovico, e sa va tu oqo, e oca. Na vicovico oqo tau, e na gauna e sega ni oca kina, na gauna me sa lai vinaka na nona i cegu na gone, e vakamalua. Na gauna o ya tau, e sa caka caka kina, e sa na qai rawa ni musu na vicovico, qai vesu, e sa qai qaravi ko tina.

-- Ke cegu kaukauwa, e kena i balebale ni cegu na gone?

Io. Ia, e so na tina ni gone tau, e vuki na gone, me vakatadrai cake. Ia, e na kena i cakacaka e na kena vuki toboicu, au na vakava tale na ka oqo. Ia, e viavia leka vakalevu, o koya vei rau, o koya e vakatadrai cake. Baleta na dra vata kei na wai, e na gunuva vakalevu. E so na gone, e ra mate ga e na nodra gunuva na ka o ya. E bula vinaka tu, e na nona sa vakarautaki me gole mai ki vuravura, qai mai leqa ga e na ka au talanoataka tiko oqo. O ya, me sa qai cakacaka kina, na buinigone vakaviti

ko au tukuna tiko, ko au qarava tiko kina na ka oqo. E se sega ni dua na gone au qarava me mate. E bula kece. E sega, e bula ~~taucoko~~ na noqu gone, e bula talega na tinani gone. Ia, na veiqaravi o vakatarogi au tiko kina, me vaka au sa vakamacalataka oqo, o Bukama e tiko kina e dua na buinigone, o Dalomo e tiko kina e dua, ia o Yasawa, e tiko kina na tinaqu, e na veiqaravi vakamarama oqo, vata kei na buinigone na tinani noqu lewe ni vale. Au vuli kina o au.

-- Vakakava kevaka e dua na gone e sucu mai, e galu tu, e vakatobui cu. Se me dua na gone e sucu mai e sa luvu tu beka. Na veiqaravi cava e ra dau veiqaravi kina na yalewa vuku, e vakabibi o kemuni?

Ke sa sucu mai e dua na gone, e sa luvu tu mai, na kena cakacaka e rau tukuna na bui oqo, me tauri ga na yavana, ka sabici tiko na vanua oqo, E sega ni rogoni domona, me sagai me lua.

-- Me lua?

Io, me sa na tarai saraga na domona. Na lomana ga, me rawa ni kau tani mai na ka e tu e lomana. O ya, e na lako ga, e na lai bula. Ia, o koya e sa rairai leqa tu ga mai loma, o ya e sa na sega ga ni rawa, Ia, o koya e bula vinakatau, ni qai mai luvu ga e na kena sa luvu e na gauna ni vakasucuma, e na bula.

-- E rawa ni bula?

Io, e na caka e dua na kena i cakacaka.

-- Tau, e na vakacava na veiqaravi o ni na vakayacora, kevaka e dua na marama e nui dei e na nona vakasucuma na luvena. E gogo beka na nona i cegu. Na veiqaravi cava beka o ni na taurivaka,

me na rawa ni na vukea na nona vakasucu?

Sa dina, e so e sotava na marama malumalumu, e sa qai keimami vosa toka ga o keimami na bui. Me va me vakaukauwa taki koya. Ia, na malumalumu o ya tau, na gauna e yaco mai kina na nona lewe, o koya e lewe tiko na vakasucu, e yali na malumalumu o ya. Na tama ni kaukauwa levu, e yaco vata mai kei na vutu ogo. Me qara na bula o tinani gone, tau. O koya na malumalumu me vakadamele tiko, se cava tiko, me vakamenemene tiko o bui, ni sa yaco mai na rarawa ogo ni kena totogi, e yali tau. E yali na vakamatemate e tiko o ya. E nanuma tiko na nona bula.

-- E na so na vanua, e na veiqaravi vakayalewa vuku, e dau tukuni, ni dau vesu e dua na dali vakaoqo, e qai dau drete o ira na tinani gone?

Io, e dina.

-- Ia, e vakacava na i vakavakarau ni nomuni vakasucu o ni na tauri vaka, e na kena soli beka na i gu?

Io, e na drete toka tau, me gu, me rawa ni gu mai. Me solaa tiko ga mai na nona i gu. Me drete na dali, ka me gu. O koya ga au sa tukuna oti, me gu ga baleta e sega ni dua na, e sa qai yaco tu e na gauna ogo, na vuanikau, e sa vakasucuma. E so e caka na wai, vua na vuku, me cula. Ia, na kena cakacaka sara ga e na gauna e liu, ko au tukuna tiko yani ogo, na dali, vata kei koya au tukuna tiko o ya, mewavoki, taura na kau ni vale. Ni sa yaco mai, lave na yavamu, me va tu o ya. Ia, ni sa rai toka ga o bui, e sa sega ni yawa, e sa voleka. E sa na tukuna sara vua, davo. Davo, o davo ga, o taura na yavamu, taura na

yavamu, guraka na gone me lako i tuba, nanuma na nomu bula.

-- Ni sa oti na kena qaravi na gone, me musu i liu na vicovico, ni sebera ni lutu mai na kato ni gone?

E va oqo tau, e taura ruarua. E taura ruarua na vanua o taro tiko kina oqori. Ke mani tadre na i tokatoka ni gone, ni dua na ~~xaxaxa~~ leqa e tiko vata, mai naloma ni ketei marama. E sa na qarai ga o koya e vakasucumi tiko, me taura na vicovico. Ke sa mani taura ga na vicovico e sa vinaka na i cegu, me musu ga, me vagalala, o gone. O tina, me qaravi sara ga e na kena i qaraqaravi totolo, me veiganiti, na leqa saraga, e sa vakaraitaka tu o ya.

-- Na nomuni tukuna toka oqori, na koti ni vicovico, au vakabauta ni ra na rogoca o ira na noda lalai, e ra na rogoca tiko na nodaru veitalanoa. E tauri ga mai na i koti, e sa vesu sara, tale mada na vicovico. E rawa ni o talanoataka vei au na tikina o ya? E na kena i cakacaka ni kua tau, mai na cakacaka vakavalenibula, sa vesu oqo, vesu oqo, e qai musu. Io, vakaviti tau, e lako mada ga mai na vicovico oqo, e va tiko oqo, mo, ni sa oti, e sa qai tukuni, mai na ikoti. E sega ni vesu tau, e na cakacaka vakaviti. E kau mai na i koti, ka musu. Ni sa oti o ya, e sa qai tauri na wa ko e sa musu rawa toka, e sa qai vesu. Mo kila tiko, e vakarau mai ke, i ke.

-- E sa bau balavu toka o ya?

Na ka oqo tau, e balavu, e sega ni lekaleka. E dau tukuni, oqori e vuni kena lekaleka oqori, baleta e lekaleka tu na nona vicovico. O ya vakaviti, ia o ira na kila ni kua, e sa vakalekaleka ga na

ka me veirauti vata. Ia, au se taurivaka oqo tau, e vakarau sara ga mai na duruduru ni gone. Ia, na kena vesu, au sa tukuna o ya. Ia, ni kua, o ira e ra vesuvesu, qai musu. E ra caka caka taka na vuku ni cakacaka vaka vale ni bula. Oqo na vaka Viti tau, ko au talanoataka tiko yani oqo.

-- E na gauna e liu sara, e na gauna e sebera ni vakayagataki kina na i koti, o ira na noda marama vuku. Na cava e ra dau vakayagataka tu o ira nanoda qase e na gauna e liu?

Au se sega ni taura rawa e na gauna e liu sara, na gauna au sa vakavulici kina, e sa vakayagataki tiko kina na i koti. E via dredre na lomaqu, baleta e dua na buinigone, e dau vakasucu i Bukama, e rau veitacini kei Semisi oqo. O koya tau, au kayakina, ni o taroga tiko naka e ra dau vakayagataka. De ra vakayagataka beka tau, e dua na gauna, e a bukete tu kina, e lako mai na i teitei, i Nailauwaki. Mai cavu tavioka, e dau sucu rawarawa, baleta au sa talanoa oti vei iko, e duidui na Takula. Mai na kunekune, ki na vakasucu, e duidui sara, e sega ni dua vata. O koya gone, daru lai taura mai kina, ni o taroga mai, na cava e ra dau vakayagataka. E sega ni rogoca na cava e ra dau vakayagataka beka. Ia, na buinigone oqo tau, e sa rua na luvena, e dua e sucu i matadravu, na kai se na qa ni kai. A lako mai kina e na teitei e na tavioka, cavuta, lako na gone. Luva na liku, maroroi kina na gone, taura na ka oqo, musu. E sega ga ni macala, e musuka va na cava, na vau beka se na cava, na vicovico. Olo, biu e na dreke, na gone mai dreke yani. Kauta i nakoro, e ra qai kidacala mai nakoro, ni sa biu na kato tavioka, ka sa keve sara

na gone me lai sili. Au sega ni talanoataka oqo, niu rogoca me ka, keimami sa raica ni sa dua na. E dua na nona bukete, e vakasaqa tiko, e ucuva beka na buka, e lutu na gone.

-- Lutu e matadravu?

Io. E ra qai kidacala ni sa rogo toka na domo ni gone. E ra qai lako mai, e sa sili tiko. E cakava ga vakai koya tiko, e sa davo na gone, e sa savalaki koya tiko o koya. Ia, e rairai vakayaga taka tiko o koya na ka oqo, ia e tukuna ga, ni lako e na nona lai caka tavioka, e vakayagataka na ka oqo.

-- Na qanik kaikoso?

Io. Ia, e sega ni davo tau. E da qai kilu ga ni sa sucu na gone. E vakasaqa, e lai taki wai, e savasava na bui oqo. Walega na yabaki oqo tau, qai mate. E bulabula tu ga, ia o ira beka na luvena, e ratou lewe tini, se lewe vica. E tagane, marama, e ra tu oqo. E na duidui ni vakarau ni bula ni marama. Ko au talanoataka tiko oqo. E rairai na ka beka ga o ya, e vakayagataki tu.

-- Tau, au dau rogoca tu, ni dua e kunekune va oqo, e qai dredre na nona vakasucu, au dau rogoca me dau vakatusese, me vaka e so? E dina tau.

-- E rawa ni o vakamatata taka na tikina o ya?

Io, me vaka me sa bukete toka na marama, se marama tu e liu, e levu na kena i vakarau. E ra dau veibutakoci, qai lai butako toka, se sa butako rawa toka, qai lai bukete vei koya e sa lai vakadavori koya toka i vale. Qai dredre, ni lai bukete, qai mai vakasucu, e sa dredre. Ia, e va oqo, e rua na vanua e vaka

yagataki kina. E dua o ya, ni sa vakawati, se sega ni vakawati. E na yacova na ka oqo, e ra sa na qai taro toka na buinigone, e sega ni dua na tagane, e dua na tagane e drau lako kaya vata tale. Ni o sa tikovei ka oqo, tukuna mo bula. Tukuna mai na ka o vunia tiko, o kania tiko mai na i taudaku ni tikotiko. Ni o sa vakadaveri tiko e loma ni vale. Ia, ni sa vakava tiko o vuni marama, sa gauna saraga o ya e tukuna mai kina. E sa dina namudou vosa na bui, o ka e keirau lako vata. O ya e sega tale ni wawa, e sa lutu, sa lutu mai na gone. Se me sa lutu tiko na gone, me qai mai tadre toka na i tokatoka, e caka talega kina na ka o ya. Ia, e dua tau, o marama. Ke sa mani dredre toka na nona vakasucu, ni rau vakawati. E sa na tukuna toka o ratou na bpi, kauta mai na tarausese nei ka, tau, e dodonu meu talanoataka na ka oqo, baleta ni o vakataroga tiko tau. Ia, oqo e caka e na neimami yasayasa oqo vakaviti. Kauta mai na tarausese nei tagane, me kua ni sava tu na nomu tarausese, e sa na qai lai vuso mai, e sa na qai lai vusa mai e dua na draunikau. Soli vua me gunuva, io, oqo ni taratara tiko. E sa na qai gunu, ka ka o biuta tu e na nomu tarausese, e na botona, e sa na qai mai gunuva yani o marama. Dou waraka, e dina o ya tau.

-- Oti ga o ya, e sa sucu?

Io.

-- E cava na kena i balebale o ya?

E sa sega ni macala vei au na cava na kena i balebale. Na duka beka nei tagane se na cava.

-- Na vuku vakaviti?

Na vuku vakaviti gona o ya tau, Daru veitalanoataka toka tau, e sa lai basika mai oqo, e so na ka. Na vunia na butako, na kana vakaveitalia, kei na ka oqo.

-- I tau, taura mada, o kemuni sa qarava na veivakasucumi vakaviti, me vaka o ni talanoataka tiko oqo. Ke mani dredre na i kotokoto ni gone, se na i tokatoka ni gone, o ni sa na tara saraga o kemuni?

Ke sa mani vakasucu tau, e rua na ka e dau leqa e na marama. E oqo. Ni sa sucu oti na marama, e sa lutu na i tokatoka, e sa qai tadreme vaka toka na ligaqu oqo na kena levu. Oqo e ra dau vakayacana tiko na 'vumasi'. E sa biu toka i ra na tokatoka, e sa qai tadre toka oqo. E sa qai yacana tiko, e dua na yacana na 'vumasi'. Oqo, e sa qai cakacaka kina o koya e vei qaravi, me vaka taki au. Meu sa qai qarava, au tara, au biuta na ligaqu i loma, au sega ni tara rawa na vanua e tiko i loma, e sa qai vakayagataki na ka me wiri. Au wiriwirica e rawa, vinaka, e na lutu mai, Ke sega ni rawa, e sa qai dau tukuni mai. 'Oqori e sega ni vaka rorogo o tagane i na vanua'. 'Oqori e sega ni vakarorogo o tagane i na mataqali'. 'Oqori na i lavo e lai vakayagataka me baleta na ka'.

-- Me kania na i lavo ni lotu.

'Me kania na i lavo ni lotu, e sa lai yacova tu na nona marama oqori'. Me lai cakava e dua na nona i soro. O ya, e dua o ya na vumasi. Ia, e dua tale tiko tau, me va beka ga oqo na kena levu. Ni sa lutu na kato ni gone, e sa qai mai tiko yani na ka oqo. Qo tau, niu sa vakasucuma oti na gone, e sa oti kece, e sa mai tu

na kato ni gone. Ia, e tu na kato ni gone, e tiko o ka oqo. E sega ni tu na kato ni gone, me sa kau sara vakaoqo, e sega. E na tiko na kato ni gone, e sa na qai davo koto o ka oqo. E sa na qai tukuni tiko, 'e vakacava'. E ra na taro tiko mai, na cava e tadre?. E sega ni vumasi, me vaka au sa talanoataka tiko yani i liu. Oqo na i tukutuku balavu.

-- Nai tukutuku balavu?

Io, 'na i tukutuku balavu'. Na i tukutuku balavu oqo, e tiko sara mai ke. E ka lailai walega, e vaka toka oqo.

-- Vei marama?

Io, na i tukutuku balavu e tiko oqo. E ra sa na qai kaya toka mai, 'saga vakamalua'. E sa na qai tarai tiko, e na liga, na ketena oqo, na nona vicovico oqo, me taya tiko. E na cakava e dua vei ira na marama. O au niu vei qaravi toka, meu raica toka ga. Au sa qai taura na waiwai, au sa qai tatara taka e na loma ni vanua, e sa lako oti mai kina na ligaqu. Na noqu tatara oqo tau, e se malumalumu na yago ni marama. Ia, e dua na ka na rarawa e se tu, ni vakasucu. O ya niu lai saga tale mai na ka oqo, e tiko saraga mai na loma ni kete, ka lako mai. Ni sa dre mai, e tabu ni cavuka, na kena cavuka ga o ya, na cavuka ni cegu. E sega na veitatau, e sega tale na kaci. Kevaka e dau tarogi gona, na cava e manati koya, 'na i tukutuku balavu gona o ya'. O koya saraga ko au talanoataka tiko yani oqo. Keu sa mani sega ni mwata tau, se meu cakava na wai wai o ya, qai sega ni rawa, e dua, au a taura walega meu qarava. Au a qarava e na vanua ni cakacaka mai Malolo Lailai. Na yaca ni marama oqo o Sereana.

E sa i ka va ni gone o ya, e dau cakava tu ga na ka oqo. E sa rere, baleta e ca ni sele. Ke sa mani sele mai vale ni bula, e na dua ga na ka e na yaco, E na vosa balavu, se e na lialia. E sa rerevaka na bui oqo, e sa qai vakamamasu, me sa sucu ga e na vanua ni cakacaka, meu qaravi koya. E sa mani vakabau. Au sa qai qarava e na gauna e sa taratara kina. E sa sega ni lai kau ma; Lautoka. E sa lai kau ga mai na nasi, ko e tu e na koro vaka Viti. O ya, me keirau mai tiko vata, e na gauna e taratara kina. Qai sucu na gone, e sa rawa, esa qai tu na ka oqo, ko e rerevaka gona kina me lai sucu i vale ni bula. Au sa mai sotava oqo, e sa tiko na nasi. E sa tukuna na nasi, e na kena i cakacaka au sa vosa oti kina mai liu. Me caka vakaoqo, me waki. Ia, o tuakana na marama, e sa dabe toka i yasana. E sa qai vosa mai na marama oqo. Au sa kerekere nasi, me sa qarava ga na bui vakaviti, mo sa wawa mada. E sa tukuna sara ga mai na tuakana. Au sa mai toso yani, Au sa rawata na gone, ia na ka o ya, e sa cakacaka kina o nasi. Ia, na ka e a rerevaka mai vale ni bula na buinigone oqo, na i koti. Au sa qai tara yani, e sega ni yacova na ligaqu. Au sa mai vakasukai au yani, au sa qai tukuna, e dua na rorogo au dau rogoca vei iratou na bui. Ke sa na dua na ka vakaoqo, me sosoko sara e dua na bilo yaqona me gunuva.

-- Me sosoko?

Me dua na bilo yaqona sosoko. Ia, me wawa mada na yaqona, me dua mada mai na bilo ti katakata, se dua na bilo koooa, se cava, me katakata, me gunuva mada i liu. Mai caka yani e dua na bilo coooca. Au sa qarauna tiko ga o xau na ka oqo, me kakua ni tadre,

na i tokatoka ni gone, ko au taura tiko, meu vakamalumu taka tiko, vakamalua. Qau gunuva e dua na bilo yaqona. Me sosoko sivia saraga na yaqona. Gunuva a oti, mai rai toka yani. Au rairai ga, e sa na lako mai na ka oqo. Cawadru vakavinaka sara ga mai, au kauta mai, biuta e na loma ni beseni oqo. Au sa qai tukuna vei nasi, 'qori nasi, e sa qai nomu yani', au sa oti, e sa oti saraga i ke na ka meu cakava. Sa mai oti yani, ia na ka daru veitalanoa taka tiko oqo tau, ko e dau tukuni, e sucu mai vale ni bula, e sa lialia tu, o koya gona na ka au taʻanoataka tiko yani oqo. ¶

-- Na vosa balavu?

Io, baleta na ka oqo, e tiko saraga mai e na ului keimami. E na gauna oqo, e sa vakayagataki na i koti se cava, o ya e na gauna i liu. Na gauna e liu, tau, au rogoca vei tinaqu, na nona vei qaravi, ni sa cakacakava ga e sa sega ni lutu, e sa biu tu. E sa koti ga me sa biu tu na i tokatoka, o ka oqo, e sa qai vakadre toka e na dua na ka, me lai yacova ni bogi lima. O ya e secaka caka dina vakaviti i liu. Na boica kei na cava ga tau, e sa vosoti ga. Me lutu ga mai vakataki koya. E sa malumu ga mai, e sa qai lako mai. E sega ni dreke tau, e sega.

-- Tau, e dua na ka o talanoataka tiko e na i matai ni nodrau kato katoniki, me vaka na nona i vakasala o tinadra na nomu lewe ni nomu vale, me vaka na nakena dikevi na i tokatoka ni gone, me iraci, na bulabula ni gone, se na tauvimate ni gone. E rawa beka ni o vakamatata taka na nodra vuku o ira na noda marama e na gauna e liu, e na kena raici na i tokatoka ni gone, e na kena dikevi, ni dua na tauvimate?

Na vakasala e cakava toka na buinigone oqo tau, ni sa kau mai na i tokatoka ni gone, ni sa rawa na gone, e sa solia me sa lai vakasavasavataki, e sa oti na ka e sega ni tiko kina na vumasi, se na tukutuku balavu, e sa galalag mai, e sa taura sara mai o koya na i tokatoka ni gone, mai na wai. Na wai o ya tau, me kau mai na wai savasava sara. Mai veiwaki mai kina na wai bata bata, na wai katakata, se wai batabata ga, me kau mai vua. Mai vakadavora na ka oqo. E sa qai tevuka e na loma ni beseni, baleta na ka oqo tau, na vanua e dabeca toka na gone e na veisiga, ni noda tu e na loma ni kete, e savasava. Ia, ni dabeca toka o koya na gone oqo, e tauvimate tu tau, e vakaraitaka vakavinaka saraga, e loaloa, mai savasava vinaka toka yani e dua na tikina oqo. Me vakaraitaka tu na dra mate se cava. O ya e sa vakaraitaki koya sara tu ga. E sa na qai vosa tiko o koya, oqo na vanua e mate tu vua na gone oqo. E davoca tu na ketei tinana, na vanua oqo e mate tu. Ia, ke mani raica na i tokatoka, e raica ni sega ni dua na ka e tu kina, me savasava vinaka. E da raica ga tau, e da sa na kila, ni savasava vinaka. E bulabula sara tu ga. ~~Na noda i tovo vakaviti~~

-- Na noda i tovo vakaviti, se na noda i tovo na i taukei, na kena vakamareqeti o ira na noda tina. E vakacava na kotokoto ni gone oqo, e na kena vakamareqeti, na cava na nodra nanuma o ira na noda qase e ka e baleta na i kotokoto ni gone oqo. E ka bibi, me vaka e so na vanua au sa taleva oti, e dau tukuni vakaoqo, e dau olo vakavinaka sara tu ga, e na dua na masi vou, qai lai bulu, vakavinaka, e vakacava na kena tauri na i vakarau e liu, e vaka

o ya se sega?

Io, e dau va tale ga o ya, e dau soli ga vei tama ni gone me na lai buluta ga o koya.

-- E na gauna e liu, ni dau vakarau vakasucu e dua na marama, e dau soli na wai vakaviti, me vaka me vakasavasavataka nalomana ni o kila tale tu ga e so na mataqali wai vakaoqo?

E dau taurivaki tau, na wai ga au tukuna tiko tau, navau, na tolona, me vuso mai me gunuva tau, o ya na yacana tiko na wai dravidravi. Me toso mai na dra mate, me biuta mai ki tuba, me rawa kina ni totolo mai i tuba, na ka caca kece e tu i loma.

-- I tau, e levu na i vakavuvuli e sa caka tu e na gauna ni kua, me vaka beka o ira na nodā marama, kevaka beka e ra tina vou, se e se qai matai ni nona vakasucu. Na i vakasala cava, e na biu e na dua na matavuvale, na dede ni gauna cava, e na solia e dua na buinigone?

Sa dina tau, e veisa talega kei na ka e yaco vei au. Baleta au via talanoataka kina, baleta na vosa o cakava mai oqori. Me vaka na kena dede, kei na kena vakamareqeti, nanoqu ulumatua o Joji. Tau, au tataro e na bogi ni siga Vukelulu. E sa tagi na toa, e sa yaco mai vei au na i vakatakilakila ni vakasucu. Au sa lako vua nabui au vuli mai kina, meu laki tukuna vua. Kakua ni talanoa, kakua ni talahaa taka vei tinamu, e na rumu o drau moce tiko mai kina. Kakua sara ni dolava na gusumu, me kakua ni kila e dua. Mo drau kila tiko ga vakaveiwatini. Drau lako mai, keirau se biuta mai na vale nei tamaqu, kei na vale nei tinaqu, ni keirau sa lako mai. Ni sa keirau lako mai, e sa

keirau sa mai tu, e na vale saraga nei tinaqu, kei koya na qase e tu oqo, na vale nei gadinaqu. E sa tukuni sara vua, e sa tagi tu na toa. E ra sa tukuna sara, me sa lai tevu na nona i davo davo. O ya na kena vakamareqeti ni matai ni gone tau. Ia, niu se yacova tu mai na gauna oqo, e se cakacaka tu mai ni daku. E sa mai caka yani, e sa mai tevu na noqu i davodavo. Na noqu i davodavo, au sega saraga ni kila e dua e mai cakava, e sega. Au se sega tu ni kila na tali tau. E sa tukuna ga na buinigone oqo, e lai conu na noqu i davodavo. E kena i balebale, me lai tevu na ka e vakarautaki tu, o ratou na mata vuvale oqo. O tinai tagane, vata kei tinai tagane, o koya eqqase tiko. O ya niu se bula kina o tinaqu. E sa cegu e dua na i matai ni ka, e vica vata na i coco e lai conu. Kei na kena ibe lalai, kei na kena i vakabati. E sega ni caka na ba na i sulu, e caka na ba na masi. Me noqu ba, kei na dua na noqu taunamu e sa caka., me conu yani i vale. E sa qai vakavo ga e dua na tikina, me tevu toka kina e dua na ibe lailai, meu qaravi kina. Na tagi ni toa mai na loma ni gauna o ya, me lai kacabute mai na vuni rarama, e ratou se tauri au tiko ga. E sa tukuni tiko ki vua na noqu lewe ni vale, mo cici i baravi, me lai kauta mai na uvi, me mai waraka na nona sucu, me xoti me rawa ni kena kakana. E nona i teitei, na qase ko e daru a lako mai kina. Mai cici yani nanoqu lewe ni vale, e ciciva mai na vanua e tou tiko kina oqo. Me mai kauta yani kina na uvi. Me qai yaco yani na noqu lewe ni vale, e ratou sa vakasilima tiko na gone. E taura saraga na gone, vei koya e veivakasucumi tiko oqo, o tinai tagane. E sa kau mai o Joni, e sa veivakasilimi tiko e dua na rarama ni

Taveuni. E watina e dua na kai Valagi, e tauri koya tiko na gase oqo. E sa gauna tiko kina o ya, e lako tiko mai kina vei keimami me mai voli niu. E lai taura toka na buinigone oqo, tukuna toka, lako mai mai raica, e dua na nomu tagane levu, e sa sili oti tu na gone oqo, e sa oti kece tu na cakacaka. Au sa lai davo tu, e na bini ibe vou, ko e sa tevu tu mai, na gone oqo, e duatani na vanua e lai davo kina. O ya e ra se vaka mareqeta tau, ni se gone vou. Au sa qai qaravi tiko, ko na vei qaravi vakaviti. E dua ga na vanua au sega ni taura tiko, ni sucu mai na gone, e so vei keimami e tauvi koya e so e sega. E dau tukuni tiko na kena vosavosa vakayasawa na 'Eceece'. Na eceece oqo, na vo ni dra, e biu tu mai, e sa kau mai e so. E sa qai vutu tiko o koya tau, ni vutu tiko, oti ga, me vutu wavoki tiko. Lai vutu mai, sa lako mai na dra i tuba. Baci tikotiko tale, e baci vutu. Me tauyavu mai na i matai ni siga, na i karua ni siga, katolu ni siga, me laki yacova, na i katolu se na i kava, e sa na qai via mamaca. Me lai yacova sara na kena i kalima, e sa na qai lako vata keina mama. E sa dau yacovi ~~ka~~ keimami na ka o ya. E sa qai managi au tu na ka au talanoataka tiko oqo. E sa mai susu tiko na gone oqo tau, me yacova na bogi lima, na cava meu cakava tau, e sega. Au lai vakani e na loma ni taunamu, na gone au sega ni kila na nona kau mai vei au, ni sucu oti ga, e kau tale. Na noqu lewe ni vale, au raica ga ni kacivi, me talai e na dua na ka. Mai na vakaviti oqo tau, e sotavi au. E sega saraga niu kila me lako mai. Na i matai ni gauna me lako mai, me mai sucu na gone oqo, e mai regu, e vaka

raitaki. Oti, e lako, o tinani gone, o tubu ni gone, nei koya na qase oqo, o ira ga oqo, e ra basika tiko mai. Kei ira na wekana, e ra qarava na cakacaka oqo. O ya me lai yaco e na bue ni ti, na bue ni ti tau, au sa qai biuta mai na noqu i davodavo. E sa qai tukuni, mai davo tiko i ke mao kana. Mo ni qai raica kina na rarama ni loma ni vale. O ya na kena vakamenemenei tiko yani, na i matai ni gone. Au sotava sara ga, kau sotava. Na bogi tini o ya tau, e tini nabogi, e tini na siga, au sa qai raica toka. Oqo tau, ni tara na gusuqu na vivili. E sega na ika, e sa qai vakawaitui na kequ, au sa qai kana. E sa qai lako tiko na bogi, lako, lako, lako, lako, sa qai lai bogi ruasagavulu. Au sa qai duri mai, au sa qai lako i tuba. Kua ni o lako i vale ni kuro, na wai ni sili, e sa na caka tu ga i vale ni sili. Na savasava au sega nikila. Me caka tiko vei au na ka oqo tau, me yacova e tolu na vula. Tolu na vula, e sa qai tukuni, me lako na veivosaki vei iratou na tamaqu kei na tinaqu. O ira na wekaqu, ni kua me sa caka kina na ka oqo, na vakarusurusu ni gone oqo, me sa lako i tuba.

-- Na vakarusurusu?

Io, me sa lako tale ki na dua tale na vale, me curu mai na vale e a sucu mai kina, me curu tale ki na vale levu. Na neitou vale kau, me lai davo kina, me sa qai caka na kakana. E mate na toa e caka mai na ika, na vuaka, na siga o ya tau, o iratou na buinigone, na tinaqu e ratou lewe tolu, vata kei koya na mata veitacini, na tinai koya na noqu lewe ni vale, e sa qai nodra cakacaka toka na meke e na loma ni vale, e sa mai davo kina na gone oqo. O au, me sa qai mai dabe tiko yani e na i

davodavo. E sa qai caka tiko nameke, me ra sa qai marau tiko. E sa kau mai na gone vou, e sa vakaraitaki mai ki na rara. E vula tolu, au sa qai kania na toa e na siga ko ya. E ra meke tiko o ya tau, me waraka, na kakana levu ko e sa vakarau tu. E sa qai tubu na lovo tau. Na vakasigalevu na purini, na keke, e ra meketaka toka, keimami gunu ti kina. Ia, na kakana, me qai caka vakavinaka, e na yakavi. E ra sa ia na meke tau, na vei dredrevaki, e ra mai dredre ga, me malaude kina na loma ni vale o ya. Lai yacova na yakavi me sa kau mai kina na kakana, e ratou sa qai kacivi na tinaqu, vata kei ira na mata veiwekani, mai na yasa ni marama. Me ra sa mai curuma, na vanua au davo tiko kina, me sa mai kena i tukuni tiko tau, me sa mai coki na i davodavo oqo. Na nuku, e kena i vosataki tiko, na nuku nei Jione me sa lai tarai mai. E ra sa qai lako mai tau. E sa caka na kakana, e ra sa veiqaravi taka oti, o ya na ka taucoko ni sa oti, e sa qai tukuni vei ira na bui. Me ra sa lakova na neirau i davodavo. O ira na yasana mai vei au, na marama, e ra sa qai lai cokia, me yaco sara i na taunamu. Na ba vakaviti tau, e vakadua. E sa qai conu vou tale na vale o ya, me sa qai conu, na vale o ya, me keirau tiko ga kina. Mai lili tale yani na taunamu, e sa qai caka tale yani na ba i sulu. E sa qai tauyavu e na vula tolu o ya, me vaka me da sa qai veimanutaki. E sa caka oti na sili nei Jone kei tinana. Me rau lai kau mada mai, me datou mai vakasigalevu. Me vaka na noqu lewe ni vale, o ratou na nona mata veitacini. Keirau sa kau, ni sa keirau kau i na vale o ya, e sa kau mai na ibe, se na i su'u, se e

dua na i yaya e veiganiti me keirau kauta mai, keirau sa na kauta mai, e sa na mai curu na neirau ulumatua e ~~na~~ neirau vale, e sa tu na veika keirau kauta mai. Baci tikotikoꝝ tale e na dua na siga, e marautaki tiko na gone ogo. Oti sa na baci mai kacivi, tou mai lako, me lai vakasigalevu i kea. Mai lako, e na kena i lakolako au sa tukuna oti o ya. Ni na lesu mai, e na kauta mai e so na i yaya. E so na i sulu, me lai biu. O ya e caka ga e na ulumatua tau. Na nodaru veitalanoa. E a caka saraga vei au tau. E sa qai mai caka toka, na kena vosa, na ka o taroga tiko. Na kena vosa, me baleta na veisusu, ni dua na gone. Mo kakua ni taya vou e dua na nomu vudi. Ni sega ni matua na nomu vudi mo na taya, e sa na kena i vakarau tiko, o na kania vou tiko na nomu vudi, me yacova na vanua e lai yala kina. O ya e vakaibalebale taki tiko tau, e sega ni makala na cava meu tukuna, me vakabacia tiko nagone. O ya tau, e sa oti na lewa ni qase, me sa qai lewa na nomudrau veisusu, vei luvemu drau. Me vaka au kaya oti, drau maroroya na nomudrau bula, me vaka na ka o taroga mai. Na veiyacovi, na cava, mo drau sa qai susuga. Ia, na gauna o ya tau, e sa noqu bula, me lewa na noqu lewe ni vale,kevaka o sa sega ni lewa na noqu bula, o sa vakacaca taka ga o iko. Sa i koya sara ga o ya tau.

-- Tau me vaka na nomuni talanoataka, e na gauna o ni vakasucu kina, nanomuni matua, Na gauna cava, e vakatokai kina na yacai Jone. Na bogi va, se na matai sara ga ni gauna, e vakasucu kina, se me oti na bogi tini?

Na i matai saraga tau, na i matai saraga ni bogi. Na mataka ni

siga Vukelulu, sucu, e sa sili oti, e sa vakaisulutaki, au sa davo tiko, au sa qai kacivi. Au sa qai kacivi, meu keveta ka reguca. Ka tukuni, ni sa vakayaca taki ga, vei koya na gone lailai, o Jone.

-- E na gauna e a suku kina o Jone, e dua na magiti e a vakayacori, saraga, e na gauna e a sucu kina o Joni?

E dina tau, e sega ni kana vata, e vakayacori saraga e dua na kakana levu. Na vakayaca ni magiti o ya, 'na marau, niu sa vaka sucu, tagane na gone, e sa bula, e ra sa marautaka'. O ya madaga, e na i matai ni siga o ya.

-- O ya e ratou cakava na magiti o ya, o ratou na weka ni tagane ga?

Na weka ni tagane, na wekaqu talega.

-- Oi, na yasana ruarua?

Io, me qai sotavata saraga e na siga o ya.

-- E dua na magiti e na bogi va?

Dua e na bogi lima.

-- Dua tale na magiti e na bogi vica?

E na bogi tini. Na magiti levu duadua, me sa oti duadua, e na vula tolu.

-- Na cava na yaca ni magiti oqo?

Na sili. E sa qai sili e na vanua rarama ko Jone, e sa qai kau yani i na.

-- Tau, me vaka ni daru veitalanoataka toka, na vei qaravi e ra taurivaka toka o ira na yalewa vuku e na gauna e liu. O sa bau sotava, se o bau rogoca, e dua na kisi ni dua na gone, e sucu

e na vula ono, se e na vula lima, se me sucu dole, Na veiqaravi cava, e ra dau taurivaka o ira na yalewa vuku e na gauna e liu? Vinaka vakalevu tau. E vica na taro o taroga tiko mai, au sauma tiko kina na nomu taro, e baleti au saraga. Ia, ni tarai au sara tiko ga. Iax na ka o tarogi au tiko mai kina oqori, na noqu gone saraga o Mosese, ko e cici tiko e na boto o ya, e sucu vula ono tau. Na gone oqo, e lutu rove tau.

-- E vakacava na veiqaravi e na vakayacori tiko kina tau?

Vinaka vakalevu tau, na gone oqo tau, e vula walu na gone tagane, O ratou na marama, e ratou vula ciwa. Ia, mai na kakana, e sa wasei ga. Ke o kunekune, e tagane, e na vinakata na vudi, na kena i coi na tuba. Ia, kevaka e kunekune e marama, au vinakata ga tau na ibo. E sega ni macala vei au na kena i balebale. Na ibo, me kena i coi na uvi. Au sa na kila tu, na marama oqo, na tagane oqo. Na i sulu ni gone, e sa na vakarautaki sara tu. Ia, na gone oqo, e vula ono. E sa na vakarau, e sa noqu, meu lai kauta na kakana, sa qai lai raica na niu me sa lai bini tu, ai sa ma tawama ga e ma ~~noqu~~ taga, au biuta i dakuqu. E tolu na taga niu au sa vakila kina na noqu leqa. Au sa biuta, au sa kauta, au sa qai lai cavuta tale na tavioka. E sa rui dredre na tavioka, ni a yali tu na noqu lewe ni vale. E na siga Vakarau~~ta~~ i o ya, qai kena yakavi, au sa vakila na kenaleqa. Au sega ni tukuna, au sega ni tukuna vua na bui. Vua na tinaqu, na noqu lewe ni vale. E na Siga Tabu, e sa vaka meu sega ni rawa ni vosota. Au qai vunia tiko ga, kau cakacaka tu ga. Au sa vakila na ka e sa lako tu vei au, au sa sega ni rawa ni viavia

rawa ni vosta mai. Me sa vaka e lako mai e na noqu suasua na dra. Moniti, na Tusiti, e sa lakovi au tu na ka oqo. E na siga Vukelulu, au sa sega ni vosta, au sa tukuna vua na buinigone. Na buinigone e sa qai lai tukuna vei turaga ni koro, ni o au sa taratara, au sa vakasucu. E lako na buinigone, me keimami lai vakasucu vakadua tiko na tinani gone oqo, tiko i Tamusua, e se tiko mai kina na vale ni vakasucu. E sa qai tukuna o Turaga ni koro, meu kau, meu taubale. E sega na waqa, meu taubale ga i ke i kea, meu lai vakasucu ga i Tamusua. E sa qai kaya na buinigone, ni sega ni rawa, ni sa yacovi koya tu na taratara me qai lako, e sega, e sa na sucu ga i ke. E na siga Vukelulu o ya tau. Au sa qai vutu tu mai e na siga Vuke lulu, e sega na kana. Na ~~zisi~~ siga Lotulevu, e na mataka tau, e sa basika na gone. Tau, meu vakatautauvata taka, na basika ni gone oqo i vuravura, vata kei na yaloka ni manumanu o diria qai kavoro. E sa mai vakavutivuti tu yani, e rua na matana lelevu, mai daladalaga tu yani, ni sa tiko na nona i cegu ni buha vua. E va na gone oqo, e dua na ka e tu i yagona na vutivutia. Na uluna oqo, e se wai cala tu, qai loaloa. Na gone oqo, e na gauna e sucu mai kina, na gauna e sucu kina, me taura toka na buinigone oqo, au kaya ga de dua na manumanu. Au sa qai taura na i suzu, au qai ologa yani, na uluna e se waiwaia tu. Vula ono tau, au sa vakasucu, e sa maivakasavasavataki au, ka tukuna meu kau kina i davodavo. E sa mani kaya o Turaga ni koro, ke vaka e sa sucu na gone oqo ni nakoro, me kakua ni lako i qaravi, me ratou qarava ga. Kevaka e dua na leqa e yacova, e levu na vakaviti tau, e sega ni rere

vaki kina nalawa, se vakaro, e da se lewai. E sa qai qaravi au ga o ratou na nona matavuvale, vei tinaqu, vata kei tinai tagane. Au sa qai kau, au sa qai lai davo tu. E dua na rai e qai cakava o koya. E tukuna vei au, na gone oqo, e na kauta mai e dua na basikete. E sa qai qarai na basikete tau, e sa ologi tu na gone, e sa biu. E sa qai lai davo tu na gone oqo, e na yasai tinana. E sa qai lai davo tu, e sa qai tuvi tu tau. E sa qai tuvi tu e nadua ga na i ubi vulavula, na siti. Mai dumu tu yani ra neirau taunamu. E sa qai kau mai na kakana, keirau sa qai kana. E tukuna o koya, na gone oqori, e na siga Lotulevu, Vakaraubuka, kei na Vakarauwai, Siga Tabi, me qai kana veitinana e na Siga Tabu. Kevaka e sa yacova na bula, me sa qai kana vei tinana e na Siga Tabu.

-- E va na siga?

Na na siga. E sa qai soli wale tiko ga na kequ kakana, meu kkana wale tiko ga o au tau. O gone, e sa tutuvi tu ga e na siti. Mani lakolako voli e na dua na siga, lako mai e na loma ni taunamu. E mai cega sara vakamalua tau, o koya, e mai makataka wale tiko ga na i cegu. E mai raica wale ga o koya, na i tutuvi, raica o koya ni yavavala tiko, kōla o koya ni se cegu tiko. E biuta tale vakamalua. **K**Au vakani walega tikoga, kau vakasilimi tiko o au. Na Siga Tabu, e na sigalevu ni Siga Tabu, au sa kana oti e na sigalevu ni Siga Tabu, ni sa suka mai na lotu, e sa qai tukuna o koya, o sa kana oti, au tukuna yani, au sa kana oti. Ia, raica cega mada na kato, biuta na tutuvi, cega mada na kato. Ia na nomu cega, vakamaluataka. Tau, e sega ni sivi mai na siga va,

e sega ni veisau na pikini mai na siga va tau, Au sa qai cega na kato tau. Na noqu eega yani na kato tau, na noqu raica yani na gone oqo, e sa mai cegu vinaka toka yani, e sa mai yaqa toka na matana. Au kacivi koya sara, au sa raica e bula tiko, ka sa rai tiko na matana. Lako sara mai o koya, keveta mai na katox, biuta e dua na i lokol~~ko~~, ka vakadavori koya kina. E sa qai tukuna na buinigone oqo, solia mai na sucumi. Me kakua ni cawadru mai na sucuna mai na gusuna me sevi koya mai, me vu. Me kua, na nona vu ga, na nona dro na gone oqori, e sa na goti. Me biuta vakataki koya sara ga mai na sucumu, mai na gusuna. Kakua ni ko dre, mo vakania, me mamau. Vakamaria vakamalua sara. Au sa qai vakayacora na ka e tukuna tau, au sa qai solia na sucuqu, ni oti e bogi va, e sa qai sucu na gone oqo. Au sa qai vakania na gone oqo, me oti vakadua saraga na kaukauwa ni sucuqu oqo, e sa biuta saraga na sucuqu, ka sa mai moce yani. E sa qai tukuna tale o koya, eega na nona i sulu, veisautaka na nona pikini. Au sa qai cega na nona i sulu tau, e sa tu na nona vale lailai, kei na nona suasua. Na vicovico talega tau, e sa vo vakalailai me oti, E naloma ni bogi va, kei na siga va. Oti o ya, au sa mai veisautaka, e sa mai vakaisulu yani, e sa sega ni biu e na kato, e sa mai biu ga, e na vanua au davo tiko kina, e dua na i l~~ko~~oloko, me vakatakataki koya, kei na dua na ibe lailai, me vaka na i roqo, mai caka vinaka yani na uluna, e sa qai mai tutuvi vakavinaka toka yani. Keirau yadrava mai na siga o ya, melai yacova na siga Moniti, e sa duatani na nona i vakarau ni bula tau. Na sili e sega tau, au qarava tiko mai na luturove

oqo tau, me yacova na bogi tini. Qai mai na loma ni bogi tini tau, na uluna e sa kaukauwa. E raica na matana, e sa kaukauwa vinaka mai. E sa yali mai na vutivutia ni yagona. Raica, na ka au dau besebese kina vei iratou oqo, baleta ni ratou dredre tiko, me vaka au sa kaya oti, au na lai vakasala, au na lai ka kina. Baleta e dredrevaka tiko na gone oqo. Me lai yacova mai tau, ni sa lai siga Moniti, lai siga Tusiti, me lai yacova na bogi tini, e sa qai lai caka ga na kena wai katakata, me rawa ni sili kina. Mai caka ga na wai katakata, me mai qusiraki yani. E tukuna o koya, mo kakua ni solia na nomu cakacaka, me vaka na gone e sucu e na kena gauna. O ka oao, na wai, me kakua ni sili mada. Au mai qarava tiko na gone oqo, meu vakamura tikao na gone oqo, meu vakamura tiko na vosa ni qase oqo, meu lai toboka rawa na dua na vula. Ni oti na dua na vula, au na lai taura tale na noqu vei qaravi vakatina, me lai yaco va na rua na vula. E sa qai mai raica toka yani na noqu gone, e na kena rairai vinaka, na noqu susuga, e na kena qai solia vei au, e dua na vakacegu tau. E sega ni dau tagi, kevaka au sa biuta toka e na loma ni taunamu, e na davodavo tu ga ka moce. Au na qarava yani na noqu cakacaka. E dua na veisusu vakacegu au sotava vua na gone oqo, ni sa bula. Lai yacova na vula tolu tau, e dua tu ga na noqu qarava na gone oqo. Me yacova tau, na noqu qarava tu na gone oqo, me lai yacova ni sa bula, e sa lai taura e dua na i vakatagedegede ni bula, me sa biuta na sucuqu, e taura saraga o koya na bui ni gone oqo. Tauri koya sara tu, o koya na se davo e na yakavi, na nona kato ni tavako, e sa tauri e dua na i sulu, e sa mai

ovicaki toka yani e na vo ni bulagi, e sa toka kina. E na mataka ga ni sa yadra, e sa soli sara vei koya me kania. Na ti e sebera, e sa mai kana tu yani. Tau, e dua na gone vakaloloma na nona i vakarau. Ia, ni sa bula cake mai, me sa kilai koya ni sa bula, e dua na gone e kaukauwa na nona i tovo. E sa vakawati, e sa vakaluveni, e sa cakava tu oqo na nona cakacaka, o ya na gone lufuove o a taroga, e vula ono tau, e nanona sucu mai. Au nanuma tau, kevaka e yali na buinigone ko e a vakavulici au, e sega, e sa mate ga. E sega ni dua na veiqaravi e rawa ni caka kina. E kalougata na gauna e yacovi au kina na ka o ya, e se kaukauwa vinaka sara tu ga, na buinigone o ya, e sa lutu koso na noqu gone oqo.

-- Vinaka vakalevu sara tau, e na nomu talanoa taka toka na vei qaravi e dau caka e liu, me baleta na vakasucu. Ni sebera ga ni tini na nodaru veitalanoa, e so e na veikoro, e ra dau kunekune vata beka. E cava, ma i talanoa dina oqo, se e cava beka o dau rogoca vei ira na bui ena gauna e liu? Baleta e dua na marama beka e vakatokai tiko me kunekune vatu?

Vinaka vakalevu tau, e dua na bui, e a tiko i ke, e gadinana na qase oqo. O koya e vakawai, ka sega ni vakaluveni. Qai vuce ga mai na ketena, o ya e sa donuya na gauna keirau sa veiwatini tiko kina kei na qase qo. E tukuni me gone, e sa qai sega ni gone, E sa mani lako tu ga na ketena, me lako tu, me mai yacova sara na vula ciwa. E sa sega saraga ni dua na ka e tarai rawa kina tau. Me lai yacova sara ni davo ka mate. E sega saraga ni dua na veiqaravi, e veiganiti kei koya, na buinigone oqo, e se bula tiko kina.

E sega ni tukuna me caka na ka, e sega. E sa lako tu ga, e lako tu, e sa cere tu ga na ketena. E tukuni ni gone, ka sega ni gone. Mani lakolako ga, e sa davo.

-- De mauvu beka tau?

E sega mada ni macala.

-- Ni sebera ga ni tini nanodaru veitalanoa, me baleta na ka e ra dau cakava o ira na yalewa vuku e na gauna e liu, ke e tu tale beka na o ni via tukuna, me baleti ira nanoda lalai, e ra na vakarorogo tiko mai...

SA OTI.

MARRIAGE

Investigator: Willie.Dari

INFORMANT: Seinimili Ranadi.....Yaqeta, Yasawa.

SUBJECT: MARRIAGE CONCERNING A WOMAN.

When a small girl is growing up to be a young woman, it is the duty of the parents to look after their daughter carefully. They will care for their daughter until the day she is married.

A time will come when the parents of the daughter or girl will be visited by the parents of a boy. In this meeting, the parents of the boy will inform the parents of the girl that they had been planning to come and ask the hands of their daughter. In this conversation, the boy's parents seek the approval of the girl's parents if the girl could be married to their son.

In the meeting a decision will have to be made whether yes or no. All the conversation which the two parties are participating in is not heard to the two, the girl and the boy. It will be a surprise to the girl when she would be called upon by her parents to be questioned. The parents will ask their daughter if she is willing or agree to a proposed marriage to a boy. If the girl agrees, her parents will accept the Tabua which the boy's parents brought. But, if the girl might disagree, the girl's parents will present and offer another tabua to the boy's parents informing them that their desire will is not accepted. This is done in a very ritual and respected manner. This presenting of the tabua thus informing the girl's refusal is called the DIRIKI NI TABUA (slight hitting of tabua).

Cont.2

- The Tabua which the boy's parents brought to offered it to the girl's parents is called the TABUA NI DUGUCI or the asking tabua. The ceremony of asking the daughter's hand is called the DUGUCI.

If the girl had agreed, the boy's parents will come back to their home. From then on, the food of the girl will be taken to her house. Everything the girl needs, should be given by the boy's side and parents. To offer things to the girl means that the boy's parents and relatives really wanted that girl to come and marry their son.

As time goes on, a decision is reached that the ceremony of DRESU I VOLA (paper bursting) should take place. This is a ceremony of official declaration of marriage in which both the boy and the girl will sign. After signing their marriage document they will return and have a small feast which is prepared by the boy's parents.

After the marriage documents had been signed, the date of marriage is then fixed by both parties. The decision of the date is solely decided by both parents. After the date is decided it is then would be preparing and looking forward to the wedding day.

- What would happen if one of the girl's parents disagree with the proposed marriage.

- The decision is solely from the girl to be married and in the olden days girls often listen and obey what their parents command. When a girl is wanted the boy's parents will take the tabua to consult the girl's parents. If the girl agrees, there will be very little objection from her parents. If the girl agreed, the boy's parents should return home, and thus start supplying the

Cont.3

- girls food and othe needs such as clothes. This shows the girl and her relatives how much the girl is wanted by the boy and his relative.
- If the marriage is to be held, where would it be held?
- The marriage ceremony will be done at the boy's house or place. Before there is no church building and marriage service or ceremony is done, usually on the boy's house. Both the girl and the boy will be dressed up in full traditional clothing such as mats, Kumi and all their body will be throughly annointed with oil. Round their neck the couples will be wearing garlands. All the YAVUSA or big mataqali will be present when this ceremony is going to be held. For couples to be married, their age will be around twenty.

When the wedding day is to be held, the girl's relatives will be seated and have their food on the side where the bride is seated. The food which the girl's relatives brought for the wedding is taken to the boys relatives. As for the relatives of the boy they will be seated where the bridegroom is seated. They sit on that side and have their food.

When the wedding occassion is to be done, the bride is brought into the marriage ceremony area by her uncles and aunties. This will particularly be from the bride's mother's side, for example the younger sister of the brides mother.

The girl is brought and offered to the boys relative at the ceremony arena, where she is offered to be married to the boy. But there is another time with another ceremony in which the girls relatives will bring the girl and offer her to the boys relatives for good.

When the bride is dressed up to come to the ceremony

Cont.4

- arena, it is really marvellous to see how she is dressed. She will be wrapped in big Kumi and Ibe. The body will be nicely shiny with oil and her hair is annointed with oil.

By dressing the girl nicely and decorating her is an indication shown by the girls parents relatives that the girl is from a family which is capable of providing everything for her need. So when the girl is dressed up in this manner, she is encouraged to go freely without embarassment to her new home.

The boy too shall be dressed up in full customes. Each one of them will be carrying a tabua on their hand and goes to the place where the wedding is to be held. The tabua which the bridegroom is holding is the token sign in the requesting of the girl's hand, for ever marriage.

When the feast begins, the close relatives of the boy will feed the bride, and the close relative of the girl will feed the groom. During that feast, there is another cooked food which is prepared by the boy's relatives to be presented to the girl's relative. This will be their MAGITI or big feast. The girls relatives will also provide and present a magiti to the boy's relatives. It is something of an exchange.

After this exchange of MAGITI or big feast, the both parties will then participate in the big feast.

After the feast the girls relatives will bring all the girls belongings to the boy's house. After that the TEVUTEVU(spreading) ceremony is take place. This is when both relatives will bring their mats and kumi and spread it, thus making a bed, on which the couples are to sleep on.

In the ceremony of mats and kumi spreading, this will indicate

Cont.5

-how strong-handed is the parents of each couple.

All the items which had been spread or brought by the relatives of both parties will solely under the responsibility of the boy's mother. From all the piles of mats and kumis and etc; she will decide who shall the items be shared to or it will be only for the two couples.

In the TEVUTEVU(spreading)ceremony, each party will compete to outstand the other. Each side will try to present the overall best. It is a typical among women to gossip later on about this TEVUTEVU ceremony.

The girls family will try their best to present the best because this show the boys relatives that the girl is not brought from a poor house. By this success, the bride will always be proud of what her relatives had done to her during her marriage ceremony. This is something the girls parents always look to.

As the first night, the two couples will sleep together. There will be some very old ladies sleeping that house too, that night. The next morning the old ladies will ask the groom if the bride is a virgin or not.

As for the bedding prepared there will be a sign on the mats and Kumi. On top of the bed, there will be a white masi in which the sign of the girls virginity is to be shown.

Sometimes a boy will not have sex with the bride because her genitals membrane may be hurting her. So the boy will try from now and then to have intercourse with his wife.

Every morning the old ladies will ask the boy of the girls virginity. The boy will answer that he had not yet had intercourse with the bride because its hurting her. But on the third night, the

Cont.7

- be a big woman. But if the boy's relatives are told by the boy that the bride is not a virgin, the feast offered to the girls relatives will be the sign. For instance if a cattle is to be presented to the girls relatives or on that feasting day will be pierced badly or placed badly. This will be seen by the girls relatives and they know at once that their daughter had entered her new home touched or blemish by someone else. This will bring very much shame to the girls parents and relatives.

In the olden days, girls are very seldom found to roam around the villages. Even they are forbidden to go to the plantation. The food which is brought from the plantation is done by the parents. The girl which is brought up in a home are often given indoor duties. Every parents in the olden days often recommend their daughters to stay indoor.

The marriage ceremony is a happy occasion, because she will go to a new house where she is going to be one who will built a family up.

The marriage of the girl will also depend on the parents. In Yasawa if the boy's parents are to request the daughter of the two parents, they will announce this in a very formal manner such as We come to ask your daughter if she could be TAKITAKI NI MEQU WAI, or willing to bring my water from the well. This is how a girl is approached to the parents.

In the olden days, a marriage ceremony is a very happy because it is through this occasion that friendly ties between places and people is initiated.

- Beside the TOBE(hair loop) is there any other sign which the Yasawan women wore or carry to indicate their virginity?

Cont.8

-In the Yasawa the woman do their hair style too. The women will cut her hair style the day she will sleep with a man. That's all.

THANK YOU.

FINISH.

Cont.6

- boy manages to have sex with his wife. Soon after he enter the girl, he could feel that he had spoiled her. When the boy's penis is penetrated back, he will see that his organ is covered with blood. The boy will take the white masi or cloth and rub the blood on his penis. This will be the evidence of the girls virginity.

The next morning then, the old ladies will ask the boy of the same questions. The boy will answer them saying;"KADRUSA NABILO". meaning that the fruit had been broken.

When the news about the girl's virginity is heard, the old ladies will make loud noises in the home of the couple. The news is then brought to the boy's mother, who will come to see the evidence. The boy's mother will go to the bedding and check for the proof.

When the boy's mother sees blood on the white masi or cloth she will jump up in joy and continuously bang empty biscuit tins. Laughter will be heard in the house.

When people hears all this noises, they will know at once that the girl had enter her new home in a good form or untouched. When a young girl is growing up and the parents know that she has not been in bed with anyone, the parents will comb one side of the girls hair and make a loop out of it. This will show the people that the girl is a virgin.

The day the girl is married or in bed with a man, her hair will be cut. There will be a small feast prepared by the boy's relative and thus presented to the girl's parents and relatives concerning the virginity of their daughter. This is an occassion which the girl's relatives are proud of. The girls relatives will be happy to know that their daughter had been now considered to